

5. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

1. ΓΕΝΙΚΑ – 2. ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΠΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ – 3. ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΙ: ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ – 4. ΑΝΑΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ: ΘΕΣΕΙΣ - ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ – 5. ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΟΥ ΥΠΕΠΘ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ - ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ – 6. ΜΙΑ ΟΥΤΟΠΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΥΠΕΠΘ - ΕΝΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΝ ΜΕ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΩΝ ΕΝΝΕΑ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟ – 7. ΕΚΤΟΝΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ - ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ – 8. ΤΕΛΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ.

I. ΓΕΝΙΚΑ

Η γλωσσική μεταρρύθμιση του 1976 είχε κυρίως ως σκοπό να λύσει το γλωσσικό ζήτημα, που ταλάνισε τον Ελληνισμό περισσότερο από δύο αιώνες. Εφαρμόστηκε η ίδια συνταγή, από τους ίδιους περίπου ανθρώπους - πρωταγωνιστές της μεταρρύθμισης του 1964, στην υποχρεωτική βαθμίδα της εκπαίδευσης, στο γυμνάσιο και το δημοτικό.

Δύο ήταν οι βασικές πράξεις γι' αυτή τη λύση. Πρώτα η νομοθετημένη υιοθέτηση ως επίσημης νεοελληνικής γλώσσας για την εκπαίδευση και τη διοίκηση της δημοτικής, όπως αυτή περίπου είχε παρουσιαστεί στη *Μικρή Νεοελληνική Γραμματική* του Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Έπειτα, για να μην υπάρχει σύγχυση στο σχολείο από την αρχαία ελληνική γλώσσα, καταργήθηκε η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών κειμένων από το πρωτότυπο.

Οι δυο αυτές νομοθετημένες αφετηρίες προσιωνιζόταν ότι θα είχαν και μακρά πορεία αλλά και απροσδιόριστες εξελίξεις. Σε ό,τι αφορά τη διάδοση της δημοτικής στη διοίκηση και στον ευρύτερο δημόσιο και κοινωνικό χώρο έχει γίνει ανάλυση σε άλλη ενότητα¹. Στο γυμνάσιο όμως η παράλληλη πορεία αυτών των δύο θεμάτων, πέρα από το καλό, προκάλεσε και παρενέργειες στο ίδιο τους το σώμα. Φυσικά οι άμεσοι πρωταγωνιστές εδώ υπήρξαν οι φιλόλογοι..

Βέβαια το Υπουργείο Παιδείας και ειδικότερα το ανώτερο εκπαιδευτικό του όργανο, το Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης (ΚΕΜΕ)

¹ Βλ. σ. 81, 82.

πήρε ταχύτατα άγνωστες ως τότε στο παρελθόν πρωτοβουλίες¹. Παράλληλα εκδοτικοί οίκοι με ειδικούς εξέδωσαν αξιόλογα βοηθήματα για τους εκπαιδευτικούς.

2. ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΠΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Η αλήθεια είναι ότι οι φιλόλογοι των γυμνασίων έπεσαν να κολυπήσουν σε βαθιά νερά. Χωρίς βασική προπαιδεία από το πανεπιστήμιο για τα αρχαία κείμενα αλλά και με καθαιρεουσιάνικες καταβολές, τόσο από την περίοδο των σπουδών τους (οι πτυχιούχοι των Αθηνών) όσο και από την προγενέστερη σχολική τους εμπειρία κατά την περίοδο της επταετίας, δυσκολεύτηκαν να βρουν το διδακτικό τους δρόμο. Φυσικά οι μαθητές, στην Α' τάξη, ήταν σχεδόν ανυποψίαστοι γι' αυτές τις δυσκολίες. Ο λόγος στη συνέχεια, μόνο για τα αρχαία ελληνικά κείμενα από μετάφραση.

Είναι γεγονός ότι οι φιλόλογοι, όπου νωρίς ξεπέρασαν τα μεγάλα προβλήματα και αγάπησαν αυτό που έκαναν, δοκίμασαν μοναδικές ικανοποιήσεις μαζί με τους μαθητές τους. Για πρώτη φορά ήρθαν με γρήγορους ρυθμούς σε επαφή με εκπληκτικά κείμενα της αρχαιότητας, άγνωστα και στους ίδιους -κάποτε και ως προς το περιεχόμενο- κυρίως για τις μεγάλες αισθητικές αλλά και διαχρονικές και πανανθρώπινες αξίες που πηγάζαν από τα κείμενα και γοήτευαν και τους μικρούς μαθητές.

Ο Όμηρος με την *Οδύσσεια* και την *Ιλιάδα*, ο Ηρόδοτος, με τις *Ιστορίες* του, ο Ξενοφώντας με την *Κύρου Ανάβαση*, ο Λουκιανός, ο Πλούταρχος με τους *Παράλληλους Βίους*, οι ρήτορες Λυσίας και Δημοσθένης, ο Θουκυδίδης με την *Ιστορία* του, οι λυρικοί ποιητές Σαπφώ και άλλοι, η τραγική ποίηση με τον Ευριπίδη, τα φιλοσοφικά κείμενα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, προσφέρονταν στις ψυχές των παιδιών του γυμνασίου -όπου η διδασκαλία είχε βρει τους ανθρώπους της και τους δρόμους της- σε μοναδικά ταξίδια παιδείας και μόρφωσης. Αλλά και οι ίδιοι οι φιλόλογοι γνώριζαν πραγματικά σε βάθος το περιεχόμενο και την αξία του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

Αυτοί όμως οι μαθητές, όσοι δε διέκοψαν τη σχολική πορεία τους, βρέθηκαν στο λύκειο: Τεχνικό ή Επαγγελματικό σε μια περίπτωση, Γενικό Λύκειο στην άλλη, Κλασικό σε σπάνια περίπτωση. Στην πρώτη περίπτωση έχασαν

¹ Οργάνωσε πανελλήνια επιμορφωτικά σεμινάρια για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και των αρχαίων ελληνικών κειμένων από μετάφραση, εξέδωσε σχολική *Νεοελληνική Γραμματική* (1976) και *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής* (1977), *Εισηγήσεις. Η αρχαία ελληνική γραμματική από μετάφραση. Η νεοελληνική γλώσσα και γραμματική* (1977), *Εισηγήσεις Β'. Η αρχαία ελληνική γραμματική από μετάφραση στη Β' Γυμνασίου* (1977), με μεθοδολογικές οδηγίες και βιβλιογραφία

5. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

κάθε επαφή με τον αρχαίο κόσμο. Στη δεύτερη ήρθαν σε επαφή με τα αρχαία ελληνικά κείμενα από το πρωτότυπο, με καθηγητές που προσπαθούσαν να τους διδάξουν την ίδια την αρχαία ελληνική γλώσσα.

Ένας σχολικός χρόνος γεμάτος πίεση και ένταση και δυσφορία, για να συνδυαστεί η μεταφραστική προσέγγιση των κειμένων, που ήταν «άλλου κόσμου», με τη γνώση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας σε προχωρημένο επίπεδο. Και έπειτα, στην άλλη τάξη, επαφή με άλλα δύσβατα κείμενα -και για τις μεταφραστικές τους προσεγγίσεις και για το μέγεθός τους- μια ιστορία που επαναλαμβάνονταν και στην τελευταία τάξη, είτε θεωρητικής κατεύθυνσης είτε θετικής: οι μαθητές με το άγχος της ημέρας, με την πίεση των Γενικών Εξετάσεων, με το απωθητικό της όλης διδακτικής λειτουργίας¹.

Και οι καθηγητές; δράμα πολλών επιπέδων για τους περισσότερους, εξαιτίας της μεγάλης διδακτικής ύλης, της ατμόσφαιρας μέσα στην τάξη, αλλά και της πολύωρης εργασίας στο σπίτι, κυρίως εκείνων που δε διέθεταν φιλολογικό πτυχίο. Και υπήρχαν πραγματικά ακραίες καταστάσεις δυσλειτουργίας του μαθήματος στην τάξη, όταν η διδασκαλία αφορούσε μαθητές θετικής κατεύθυνσης.

3. ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΙ: ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Κάτω από τέτοιες συνθήκες άρχισαν να γίνονται ευρύτερα γνωστές και να συζητούνται αυτά τα ζητήματα δυσλειτουργίας του σχολείου που συνέβαιναν κυρίως στο λύκειο. Γρήγορα προστέθηκαν και άλλες ανησυχίες σχετικές τώρα με το αναποτελεσματικό επίπεδο γνώσης της νεοελληνικής, της δημοτικής γλώσσας, με υλικό αναφοράς παρμένο κυρίως από τις Γενικές Εξετάσεις. Και άρχισαν δημοσιεύματα, επιστολές, σημειώματα και σχόλια στον τύπο, μαζί και πρώτες απόπειρες για ανεύρεση και απόδοση των αιτιών μιας αρρυθμίας που έδειχνε όλο και πιο προβληματική.

Μέσα από αυτή την κατάσταση ανέκυψαν δύο κυρίως θέματα: το πρώτο, η μειωμένη εκφραστική ικανότητα των μαθητών, όπως προέκυπτε από γραπτά τους: το δεύτερο, η δυσλειτουργία του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο στο λύκειο.

Αναζητώντας τα αίτια για το πρώτο πρόβλημα, τη γλώσσα, άλλοι -δεμένοι στενά με τη γλωσσική μεταρρύθμιση του 1976- απέδωσαν την κάποια αδυναμία, στα ελλιπή μέτρα και στις διδακτικές αδυναμίες των σχολικών βιβλίων του γυμνασίου. Άλλοι όμως -που δέχτηκαν βέβαια εκείνη τη μεταρ-

¹ Το 1978 (10-11-1978) υπογράφηκε και εκδόθηκε σε ιδιαίτερο τεύχος ο *Κανονισμός Μηττικών Κοινοτήτων* (υπουργός Παιδείας Ιω. Βαρβιτσιώτης).

ρύθμιση αλλά χωρίς προσκολλήσεις- μίλησαν για «γλωσσική πενία» και συνέδεσαν το πρόβλημα με την κατάργηση της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών κειμένων από το πρωτότυπο στο γυμνάσιο και φυσικά με τη διακοπή της επαφής των μαθητών με την αρχαία ελληνική γλώσσα.

Το δεύτερο όμως πρόβλημα, το μάθημα των αρχαίων ελληνικών, έλαβε εκρηκτικές διαστάσεις και απροσδόκητες εξελίξεις, μοναδικές στην ιστορία της εκπαίδευσης των τελευταίων χρόνων.

Η νέα κυβέρνηση που προέκυψε από τις εκλογές Οκτωβρίου του 1981 ζήτησε να κάμει την πρώτη παρέμβαση στο πρόβλημα. Θέλησε να ελαφρύνει τους τελειόφοιτους μαθητές των Γενικών Λυκείων από το βάρος των Αρχαίων Ελληνικών, γι' αυτό και τα κατάργησε ως μάθημα γενικής παιδείας, αφήνοντας τη διδασκαλία τους μόνο για τους μαθητές της 3^{ης} δέσμης. Έτσι περιορίστηκαν τα Αρχαία ελληνικά ως μάθημα γενικής παιδείας στις Α' και Β' τάξεις του Γενικού Λυκείου¹.

Το 1982 επίσης καθιερώθηκε το μονοτονικό σύστημα, που πέρασε στη διοίκηση και στην εκπαίδευση, χωρίς όμως εδώ να προκαλέσει ιδιαίτερες αντιδράσεις. Ίσως γιατί εφαρμόζόταν μόνο στη νεοελληνική γλώσσα και δεν έθιγε τη γραφή των αρχαιοελληνικών κειμένων². Ωστόσο είχε πρωτοφανέστερες συνέπειες τόσο στη διδασκαλία όσο και στην αξιολόγηση του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών³.

Αυτές οι νομοθετικές αλλαγές για τα Αρχαία Ελληνικά στο λύκειο, σε

¹ Βλ. Π.Δ. 1/21-12-1982, *Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα της τελευταίας τάξης Λυκείου Μέσης Γενικής Κατεύθυνσης από 8 Ιανουαρίου 1983*, Άρθρο 1. Έτσι καταργήθηκε για την πλειονότητα των μαθητών η διδασκαλία του *Επιταφίου* του Θουκυδίδη, ενώ παρέμεινε μόνο ως μάθημα Γ' δέσμης, ενώ η *Αιτηρή* του Σοφοκλή και ο *Πρωταγόρας του Πλάτωνα* της παλιάς Γ' τάξης μεταφέρθηκαν στη Β' τάξη (Π.Δ. 736/14-12-1982, άρθρο 4), ενώ ορίστηκε τελικά να διατίθενται για τη διδασκαλία της γλώσσας 6 ώρες την εβδομάδα στην Α' τάξη για τη γλώσσα, 5 ώρες για τη γραμματεία στη Β' τάξη και 8 ώρες για την 3^η δέση (βλ. Π.Δ. 91, 10-3-1984, άρθρα 3 και 6 αντίστοιχα).

² Στις πρώτες *Οδηγίες για τη διδασκαλία ύλης και τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Γενικό Λύκειο*, ΥΠΕΠΘ-ΚΕΜΕ, ΟΓΔΒ, Αθήνα 1982 (όπου δημοσιεύεται και το σχετικό Π.Δ. 297/1982 για το μονοτονικό), αναγράφεται: «Το μονοτονικό εφαρμόζεται στη γραφή της νεοελληνικής γλώσσας. Τα κείμενα της Αρχαίας Ελληνικής εξακολουθούν να γράφονται με το καθιερωμένο πολυτονικό σύστημα».

³ Στο άρθρο 2 παράγρ. 3 του Π.Δ. 297/1982 υπάρχει η πρόβλεψη: «Λάθη που οφείλονται σε παράβαση των νέων κανόνων του τονισμού, σημειώνονται αλλά δε λαμβάνονται υπόψη για τη βαθμολόγηση των γραπτών δοκιμών των εξετάσεων κάθε φύσης, ...». Αυτό όμως σημαίνει ανατροπή της ως τότε διδακτικής και αξιολόγησης των αρχαίων ελληνικών στο λύκειο και κατά συνέπεια διδακτική αμέλεια αλλά και άγνοια των μαθητών για ένα γνωστικό στοιχείο των αρχαίων κειμένων, δηλαδή το παραδοσιακό τονικό σύστημα. Για την αναλήρωση αυτής της αδυναμίας, σε όλες τις εξετάσεις των αρχαίων ελληνικών, το αρχαίο κείμενο δεν υπαγορευόταν πια, αλλά γραφόταν στον πίνακα ή δινόταν στους μαθητές σε φωτοτυπία. Αυτό όμως προκάλεσε βαθμιαία και την ορθογραφική αμέλεια και άγνοια της γραμματικής ορθογραφίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

συνδυασμό με το ωρίμασμα του αρνητικού κλίματος που υπήρχε εκεί ήδη από καιρό, προκάλεσαν τις πρώτες συστηματικές αντιδράσεις για την αντιμετώπιση της όλης κατάστασης.

Η περίοδος που αρχίζει και κρατάει για μια περίπου δεκαετία, με αφετηρία τη διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών και με γενίκευση το πρόβλημα της σύγχρονης ελληνικής γλώσσας, είδε μεγάλη ποικιλία σχετικών εκδηλώσεων: με αντιθέσεις, αντιπαραθέσεις και εξάρσεις πραγματικά μοναδικές¹.

4. ΑΝΑΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ: ΘΕΣΕΙΣ - ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

Ο Εμμανουήλ Κριαράς και σε αυτές τις εξελίξεις διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο². Με τολμηρές πρωτοβουλίες, μαζί με άλλους, αλλά και με δημοσιεύματα στον τύπο και άλλους τρόπους, αναμίχθηκε δραστήρια στα γεγονότα της εποχής προωθώντας και προστατεύοντας τις ιδέες του. Αυτά βέβαια όλα θα τα δούμε στην ώρα τους.

Ήδη προς το τέλος του επόμενου έτους το εκπαιδευτικό περιοδικό «Νέα Παιδεία» (Κείμενα Παιδευτικού Προβληματισμού), ξεκινώντας από την κατάσταση που υπήρχε ήδη στο λύκειο, πραγματοποίησε (21-22.11.1983) διήμερο συνέδριο με θέμα τα Αρχαία Ελληνικά.

Στις εισηγήσεις που κατατέθηκαν και στις παρεμβάσεις που έγιναν διατυπώθηκαν ποικίλες απόψεις των εκπαιδευτικών: κάλυψαν και πολλές πτυχές του προβλήματος αλλά και προτάσεις για τη λύση του, κάποτε τολμηρές και ακραίες που έφταναν ως την περαιτέρω μείωση των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος ή και την κατάργηση της διδασκαλίας αρχαιοελληνικών κειμένων από το πρωτότυπο, όπως ήταν στο γυμνάσιο³.

Το ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι ότι το συνέδριο αυτό προκάλεσε πολλές εκρηκτικές συζητήσεις και στο ευρύτερο κοινό. Όπως έγραφε ο διευθυντής του περιοδικού Κ.Ν. Παπανικολάου: «Ξαφνικά άρχισαν να δημοσιεύονται στον περιοδικό και τον ημερήσιο τύπο άρθρα, σχόλια, επιστολές... άρχισε μια ανώμαλη αντιπαράθεση με κραυγαλέους διασυρμούς ή βέβαιες δήθεν διαπιστώσεις ή ανεργάτιστες προτάσεις, χωρίς να γίνει προσπάθεια σοβαρής

¹ Βλ. και την ενότητα για τη Νεοελληνική γλώσσα.

² Είδαμε σε άλλες ενότητες τη δράση του και τη συμβολή του σε τρεις τομείς: στη διάδοση και εμπέδωση της δημοτικής γλώσσας, στην καθιέρωση της δημοτικής ως γλώσσας της νομικής και της δικαιοσύνης και στην πρωταγωνιστική συμβολή του στη ρύθμιση του μονοτονικού.

³ Τα Πρακτικά του συνεδρίου, αλλά και πολλά άλλα στοιχεία με συμπληρωματικές απόψεις, δημοσιεύτηκαν σε δύο διαδοχικά τεύχη της «Νέας Παιδείας», τα 29-30 (χειμ. 1984-άνοιξη 1984), αλλά και σε μεταγενέστερα τεύχη.

αντιμετώπισης του προβλήματος¹.

Στις αρχές του νέου έτους 1984 κυκλοφόρησε μια έντυπη *Διακήρυξη Ελλήνων Φιλολόγων. Τα Αρχαία Ελληνικά στην εκπαίδευση*, με εξουσιοδοτημένο εκπρόσωπο της Κίνησης Ελλήνων Φιλολόγων για τα Αρχαία Ελληνικά το Νίκο Μουλακάκη, γνωστό φιλόλογο, διδάκτορα Επιστημών Αγωγής².

Αυτή η *Διακήρυξη* εκφράζει το ίδιο σχεδόν πνεύμα με εκείνη του Ελληνικού Γλωσσικού Ομίλου του 1982³, μόνο που οι αναφορές της στα Αρχαία Ελληνικά είναι πιο άμεσες και πιο συγκεκριμένες: «αποτελούν την πηγή και την ρίζα της μέχρι σήμερα ομιλούμενης γλώσσας μας», ενώ η διδασκαλία τους στα σχολεία μας «έχει υποβαθμισθεί»⁴.

Και καταλήγει η *Διακήρυξη* με λόγια ακραία για την εποχή, αλλά δηλωτικά του κλίματος μέσα στο οποίο λειτουργούσε τότε η εκπαίδευση: «Καλούμε το Υπουργείο Παιδείας και το ΚΕΜΕ να επανεξετάσουν αμέσως το θέμα, να σταματήσουν τον παραγκωνισμό των Αρχαίων Ελληνικών και να εισαγάγουν το μάθημα, από το πρωτότυπο, στο Γυμνάσιο με την έναρξη του νέου διδακτικού έτους 1984-85».

Στις αρχές επίσης του νέου έτους αρχίζει και λειτουργεί ο νέος θεσμός των σχολικών συμβούλων («για την επιστημονική-παιδαγωγική καθοδήγηση των εκπαιδευτικών»), που ερχόταν να αντικαταστήσει τον διαβλημένο από χρόνια εκείνον των γενικών επιθεωρητών⁵.

Το Υπουργείο Παιδείας βάσισε πολλές ελπίδες στην παρουσία των σχολικών συμβούλων στην εκπαίδευση, που όμως εξαιτίας της δικής του ατολμίας αποδείχτηκαν φρούδες. Πενιχρά υπήρξαν τα θετικά αποτελέσματά τους μέσα σε ένα περιβάλλον νοσούσας εκπαίδευσης μιας πραγματικά νοσούσας Πολιτείας.

Ενδεικτική είναι μια πρώτη πράξη του Υπουργείου Παιδείας: την ημέρα συνάντησης του υπουργού Απ. Κακλαμάνη με τους νέους σχολικούς συμβούλους σε συνέδριο ενημέρωσης, τους παραδόθηκε τελικό σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος για την αξιολόγηση του έργου των εκπαιδευτικών, που δεν είχαν δει στην πράξη αξιολόγηση στα προηγούμενα 25 χρόνια. Λίγες μέρες αργότερα, υπό την πίεση του συνδικαλισμού, το σχετικό Π.Δ. αποσύρθηκε

¹ Βλ. «Νέα Παιδεία» 32, Καλοκαίρι 1984, σ. 3-4.

² Περίληψη της *Διακήρυξης* βλ. στην «Ελεύθερη Γνώμη» 6-1-1984.

³ Βλ. σ. 82-83.

⁴ «Μετά την κατάργηση του μαθήματος από το πρωτότυπο στο γυμνάσιο και τον πρόσφατο περιορισμό του μόνο στην πρώτη και τη δεύτερη τάξη του λυκείου, με μείωση μάλιστα των ωρών διδασκαλίας από τη φετινή σχολική χρονιά, η ύπαρξη του στη Μέση Εκπαίδευση γίνεται προβληματική», ό.π.

⁵ Π.Δ. 214/1984, ΦΕΚ Α 77, 20-5-1984, *Καθήκοντα και αρμοδιότητες των σχολικών συμβούλων*.

για πάντα στις καλές νδες.

Τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου η Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων (ΠΕΦ) διοργάνωσε το 4^ο συνέδριο-σεμινάριο της με θέμα τα Αρχαία Ελληνικά. Στο σεμινάριο τιμήθηκε ιδιαίτερα ο μεγάλος Δάσκαλος Ι.Θ. Κακριδής και ακολούθησαν πολλές εισηγήσεις πανεπιστημιακών και άλλων εκπαιδευτικών. Τα Πρακτικά του σεμιναρίου εκδόθηκαν από την ΠΕΦ στο περιοδικό της¹.

Όπως όμως φαίνεται από τα Πρακτικά, το εκδοτικό σημείωμα της ΠΕΦ προσέγγισε το ζέον θέμα της εποχής, αλλά οι άλλες εισηγήσεις κινήθηκαν σε τεχνικού διδακτικού ενδιαφέροντος θέματα². Μόνο ο Κακριδής στη χαιρετιστήρια ομιλία του αναφέρθηκε γενικά στη γλώσσα και έπλεξε ένα μοναδικό εγκώμιο για την ποιότητά της: από τον Όμηρο και τη Σαπφώ, τον Αισχύλο, το Θουκυδίδη και τον Πλάτωνα ως την Αρετούσα, τον Έρωτόκριτο και το Σολωμό³.

Από το εκδοτικό κείμενο της ΠΕΦ μεταφέρονται αυτολεξεί μόνο τρία σημεία, δηλωτικά των θέσεων της Πανελλήνιας Ένωσης Φιλολόγων: α) «Όχι μόνο κανένας φιλόλογος αλλά και κανένας σοβαρά σκεπτόμενος άνθρωπος δε διανοήθηκε ποτέ να αμφισβητήσει τη μορφωτική αξία των Αρχαίων Ελληνικών και τη σημασία τους για τη διαμόρφωση της ιστορικής μας συνείδησης, της γλωσσικής μας συνέχειας και κατά συνέπεια της εθνικής μας συνέχειας και φυσιογνωμίας»· β) «Υπάρχει το πρόβλημα της αδυναμίας των μαθητών στην έκφραση... Το πρόβλημα λοιπόν όχι μόνο δε λύνεται με την "επάνοδο" των αρχαίων στο Γυμνάσιο αλλά, αντίθετα, περιπλέκεται επικίνδυνα»· γ) «Για τα Αρχαία Ελληνικά στο Λύκειο δεν τίθεται βέβαια θέμα κατάργησης και μείωσης των ωρών διδασκαλίας τους».

Με το νέο σχολικό έτος 1984-85 λειτουργούν, σε μεγάλα κέντρα της χώρας, 14 Ενιαία Πολυκλαδικά Λύκεια (ΕΠΛ). Είναι ο νέος τύπος λυκείου, το μέλλον της ελληνικής εκπαίδευσης που φιλοδοξεί πρόοδο να αντικα-

¹ «Σεμινάριο» 4, Αρχαία Ελληνικά, Αθήνα -Αύγουστος 1984.

² Ας σημειωθεί ότι την ίδια εποχή δημοσιεύτηκε η πολύ καλή εργασία του Γ.Μ. Γυναπάδη, *Επιλογή βιβλιογραφίας για τα κείμενα της Α.Ε.Γ. [= Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας] που διδάσκονται στο Γυμνάσιο*, στο *Βιβλιογραφική ενημέρωση*, Εκδόσεις «Νέας Παιδείας» 6, Αθήνα 1984, σ. 63-95.

³ Για να συμπληρώσει ο μεγάλος Δάσκαλος παραιναιτικά: «Ο αγώνας του ποιητή, μα και του φιλόλογου ο αγώνας! Και αυτός έχει το // χρέος να παλέψει, όσο γίνεται, ν' αναστήσει τις λέξεις της γλώσσας του, παλιές και νέες, με το πλάτος και το βάθος τους, και με την συναισθηματική τους φόρτιση, με την εξωτερική και την εσωτερική τους ομορφιά -να τις αναστήσει μέσα του πρώτα. Και αφού με τη μελέτη του ελληνικού λόγου θρέψει ο ίδιος την ψυχή του, σαν δάσκαλος έπειτα να μορφώσει τα παιδιά της πατρίδας του βοηθώντας τα να βαθύνουν και αυτά στις αξίες της εθνικής μας γλώσσας», «Σεμινάριο» 4, ό.π., σ. 5-6.

ταστήσει τα Γενικά Λύκεια αλλά και τα Τεχνικά-Επαγγελματικά Λύκεια. Έχει προηγηθεί πανηγυρική πολυήμερη ενημέρωση στην Αθήνα όλων των στελεχών της εκπαίδευσης, από σημαντικούς εισηγητές.

Το νέο σχολείο εγγίζει και το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών, με αύξηση / μείωση όχι μόνο των εβδομαδιαίων ωρών διδασκαλίας αλλά και του ποσοστού των μαθητών που θα τα διδάχτούν. Προβλέπονται: στην Α' τάξη 4 ώρες· στη Β' τάξη α) 2 ώρες, από μετάφραση (ως μάθημα προεπιλεγόμενο) και β) 5 ώρες (ως μάθημα του 1^{ου} κύκλου [από έξι κύκλους] που οδηγεί στην 3^η δέσμη)· στη Γ' τάξη 8 ώρες (ως μάθημα 3^{ης} δέσμης).

Ο νομοθέτης θέλησε να φέρει ισορροπία στην προσφορά της παιδείας. Υποχρεώνει τον παλιό μαθητή των Τεχνικών-Επαγγελματικών Λυκείων να διδάχτει 4 ώρες Αρχαία Ελληνικά στην Α' τάξη του ΕΠΑ και 2, αν το θελήσει στη Β' τάξη. Υποχρεώνει τον παλιό μαθητή του Γενικού Λυκείου να διδάχτει 4 ως 6 ώρες την εβδομάδα, ενώ ως τότε διδασκόταν 11 ώρες· υποχρεώνει όμως και τον υποψήφιο της 3^{ης} δέσμης να διδάχτει αθροιστικά στις τρεις τάξεις 17 ώρες, ενώ ως τώρα είχε 18. Είναι μια σολομόντεια λύση, που εφαρμόζεται κυρίως στην Α' και Β' τάξη του ΕΠΑ.

Βλέποντας βέβαια προοπτικά στο βαθύ μέλλον την επικράτηση του ΕΠΑ εύκολα διαπιστώνει κανείς ότι: 1) η μείωση των ωρών διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών στους μαθητές θα καταλήξει να είναι δραστική, επιπλέον, γιατί κάποιες ώρες καλύπτουν διδασκαλία κειμένων από μετάφραση· 2) η συρρίκνωση του ποσοστού των μαθητών, που θα διδάχτει με κάποια επάρκεια τα Αρχαία Ελληνικά, θα είναι ιδιαίτερα μεγάλη.

Στις αρχές του 1985, όπως είδαμε σε άλλη μας ενότητα, έγινε «Δημόσιος διάλογος για τη γλώσσα» (19-1-1985). Αφορούσε βέβαια τη νεοελληνική γλώσσα της εποχής, αλλά έγιναν και πολλές αναφορές για τα αρχαία ελληνικά στο γυμνάσιο¹.

Το φθινόπωρο του 1985 ψηφίζεται από τη Βουλή ο Νόμος 1566², που καταργεί εκείνον του 309/1976. Εδώ συγκεντρώνονται όλες οι ισχύουσες διατάξεις για τη γενική εκπαίδευση και με τη δημοσίευση του Π.Δ. 479³ αποσαφηνίζεται πια το περιβάλλον της εκπαίδευσης αυτής, όπως ήδη το έχουμε προσεγγίσει πιο επάνω σε επιμέρους θέματα.

Με τον ίδιο Νόμο (άρθρο 23) έχουμε «Επανάδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου - Κατάργηση του ΚΕΜΕ», για συνδεθεί πιο τυπικά η σχέση της

¹ Βλ. *Δημόσιος διάλογος για τη γλώσσα*, σ. 37, 98, 106, 146, 158, 171 κ.ά.

² Νόμος 1566/1985 (ΦΕΚ Γ' 167, 30-9-1985, *Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις*).

³ Π.Δ. 479/1985, ΦΕΚ Α' 170, 7-10-1985, *Ωρολόγιο πρόγραμμα Λυκείων Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης*.

ισχύουσας εκπαίδευσης με εκείνη της μεταρρύθμισης του 1964¹.

Εξάλλου ως απάντηση και ως λύση για τις δυσλειτουργίες της γλωσσικής διδασκαλίας στην εκπαίδευση, από το σχολικό έτος 1985-86, εισάγεται οριστικά η διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας με νέα βιβλία στο γυμνάσιο, για να ακολουθήσει αργότερα και στο λύκειο με τα βιβλία Έκφραση-Έκθεση².

Ως επιστέγασμα αυτής της εξέλιξης των εκπαιδευτικών θεμάτων, ειδικότερα ως προς τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας, έχουμε το συνέδριο-σεμινάριο της Πανελληνίας Ένωσης Φιλολόγων με θέμα «Γλώσσα και εκπαίδευση» για το οποίο ήδη έγινε λόγος³.

Επανερχόμαστε όμως στο θέμα των Αρχαίων Ελληνικών, για το οποίο και θα εκδηλωθούν στο επόμενο έτος 1986 απροσδόκητες εξελίξεις.

Ήδη τον Ιανουάριο του 1986 η Νέα Δημοκρατία, η πολιτική παράταξη που πήρε το 1976 την πρωτοβουλία για τη γλωσσική μεταρρύθμιση και την κατάργηση στο γυμνάσιο της διδασκαλίας των Αρχαίων από το πρωτότυπο, σε συνέδριό της στην Πάτρα τάχθηκε «υπέρ της επαναφοράς της μελέτης των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο και το λύκειο».

Με την έναρξη του νέου σχολικού έτους 1986-87 ο Γεώργιος Ράλλης, υπουργός Παιδείας και πολιτικός υπεύθυνος της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976, προκάλεσε αίσθηση με ένα εκτενές άρθρο του, δημοσιευμένο σε τρεις συνέχειες σε αθηναϊκή εφημερίδα⁴.

Στην τρίτη συνέχεια του άρθρου αναφέρθηκε και στο θέμα των αρχαίων ελληνικών, αναγνωρίζοντας ως λάθος την κατάργησή τους το 1976⁵. Υποστηρίζοντας την επαναφορά τους στο γυμνάσιο πρότεινε και το είδος και τον τρόπο της επαναφοράς τους: ήπια προσέγγιση κειμένων, αντιπροσωπευτικών του διαχρονικού «καθαρόγλωσσου» ελληνικού λόγου από την αρχαιότητα ως τα πρόσφατα χρόνια⁶.

¹ Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ιδρύθηκε το 1964, με πρωθυπουργό και υπουργό Παιδείας τον Γεώργιο Παπανδρέου, με πρώτον πρόεδρο τον καθηγητή Ι.Θ. Κακριδή.

² Βλ. σ. 95-96.

³ Βλ. σ. 91-92.

⁴ Γ. Ράλλης, *Ο εκσυγχρονισμός της παιδείας με τη μεταρρύθμιση του 1976. (Η επαγγελματική αποκατάσταση των νέων στην ανταγωνιστική κοινωνία της εποχής μας)*, «Η Καθημερινή» Α (31-8), Β (2-9) και Γ (3-9-1986).

⁵ «Πριν αναφερθώ στην τραγική υποβάθμιση της ελληνικής γλώσσας... θα πρέπει να αναγνωρίσω ορισμένα λάθη, τα οποία θα μπορούσαμε να είχαμε αποφύγει και επιβάλλεται να διορθωθούν. Το πρώτο είναι η ολική κατάργηση της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο», ό.π., Γ.

⁶ «Θα πρέπει στις τρεις τάξεις του γυμνασίου να διδάσκονται παράλληλα με τη δημοτική και αρχαία ελληνικά κείμενα, όπως λ.χ. η παλιά Χρηστομάρθια (ανθολόγιο αρχαίων συγγραφέων), κείμενα του Ευαγγελίου καθώς και λογοτεχνικά κείμενα καθαρόγλωσσων συγγραφέων».

5. ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΟΥ ΥΠΕΠΘ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ - ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ

Προηγουμένως, το Μάιο του ίδιου έτους, μετά τις επιτυχείς βουλευτικές εκλογές για το ΠΑΣΟΚ, ανέλαβε την ευθύνη του Υπουργείου Παιδείας ο τολμηρός για τις ιδέες του αρχιτέκτονας Αντώνης Τρίτσης¹.

Λίγους μήνες αργότερα, προσκεκλημένος στη γενική συνέλευση της Πα- νελληνίας Ένωσης Φιλολόγων (ΠΕΦ), κάνει την έκπληξη. Ανακοινώνει (1-11-1986) την επαναφορά των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο στο γυ- μνάσιο και προτείνει στους αρμοδίους να διατυπώσουν προτάσεις για τη διδασκαλία του μαθήματος και δηλώνει για το Υπουργείο Παιδείας: «...θα ξανανοίξει τον διάλογο για την πληρέστερη διδασκαλία της αρχαίας ελληνι- κής γλώσσας»². Έτσι ξεκινάει ένας οξύς μακρός «διάλογος», που θα κυριαρ- χήσει στα επόμενα δύο χρόνια.

Το διοικητικό συμβούλιο της ΠΕΦ, δια του προέδρου της σχολικού συμ- βούλου Κ. Μπαλάσκα, απαντά με σχεδόν ήπιο τόνο στην πρόσκληση του Υπουργού: «Οι απόψεις του Υπουργού για τη σχέση γλώσσας και σκέψης, για την ενότητα και τη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας, για την ανάγκη μη αποκοπής μας από το γλωσσικό μας παρελθόν, μας βρίσκει σύμφωνους» και καταλήγει: «...κάθε παρόμοια συζήτηση ή διάλογος για τη θέση των αρ- χαίων ελληνικών στο σύγχρονο σχολείο δεν πρέπει να σχετιστεί με τον πα- λιο φερετισμό και με τους παλιούς τρόπους διδασκαλίας του μαθήματος αλλά με την ουσιαστική επικοινωνία των μαθητών με την ελληνική σκέψη και το λόγο. Σε μια τέτοια συζήτηση η Ένωσή μας θα ήταν πρόθυμη να με- τάσχει»³.

Αμέσως μετά ο υπουργός Α. Τρίτσης παραχωρεί συνέντευξη, όπου για

ων, όπως του Παπαδιαμάντη, Μωραϊτίδη, Κονδυλάκη, Παπαρηγοπούλου. Έτσι ο μαθητής θα παρακολουθούσε απρόσκοπτα τη διαχρονική εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας, θα πλούτιζε το λεξιλόγιό του, θα μπορούσε να επικοινωνήσει με την πλούσια γραμματεία της καθαρώνου- σσας και θα ήταν προετοιμασμένος για την προσέγγιση της αρχαίας γλώσσας στο λύκειο», ό.π., Γ.

¹ Η «Νέα Παιδεία», 38, Άνοιξη 1986, σ. 2, έγραφε με τίτλο *Είχας για το νέο υπουργό Παι- δείας*: «Ο Αντώνης Τρίτσης είναι περίπου ένα ιδιόμορφο φαινόμενο πολιτικού επιχειρημα- τος, που σημαίνει ότι η κύρια επαγγελματική του ενασχόληση είναι άλλη, ανήκει σ' ένα χώρο νωτερό, δηλ. υποχρεωμένο να παρακολουθεί τις τεχνολογικές εξελίξεις της ειδικότητάς του. Θα έλεγα ακόμη ότι αποτελεί ένα είδος ηθικής συνείδησης, που αντικρούει (με τις στα- θερές της) ενέργειες ίσως ασυμβίβαστες με τις διακηρύξεις, αλλά αναγκαίες πολιτικά. Νομί- ζω λοιπόν ότι με τις ιδιότητές του αυτές μπορεί να γίνει η «έκπληξη» αυτού του ανασχηματι- σμού και να πετύχει ως υπουργός Παιδείας».

² Στο Δελτίο Τύπου της επόμενης ημέρας (2-11-1985), με τίτλο *Συστημακότερη σπουδή της ΑΕ γλώσσας*, παρουσιάζονται συνοπτικά όσα ανακοίνωσε ο υπουργός Παιδείας στην 3^η γενική συνέλευση της ΠΕΦ.

³ Βλ. «Φιλολογική» 3, Φλεβ.-Μάρτ. 1987.

5. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

πρώτη φορά θέτει το ζήτημα της γλωσσικής πενίας και της πολιτιστικής α- συνέχειας, ενώ ευθέως προτείνει την επαναφορά στο γυμνάσιο των αρχαίων από το πρωτότυπο¹.

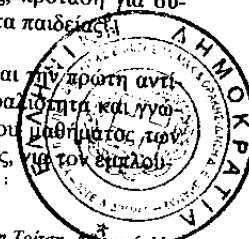
Ο πρόεδρος της ΟΛΜΕ με δήλωσή του² σχολιάζει αρνητικά τις δηλώσεις του Υπουργού για τα Αρχαία Ελληνικά, ενώ ο Α. Τρίτσης, σε επίσημο έγ- γραφό του, σημειώνει: «Σκέψη και γλώσσα έχουν αμφίδρομη σχέση. Επι- πλέον είναι αδύνατη η δόκιμη μελέτη της δημοτικής χωρίς τη δομική γνώση των καταβολών της»³.

Λίγες μέρες αργότερα (18-11-1986) σχολικοί σύμβουλοι φιλολόγων, κυ- ρίως του λεκανοπεδίου Αττικής, επώνυμα απευθύνουν κοινό έγγραφο προς το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, όπου εκφράζουν την αντίθεσή τους για το θέμα που ανακινήθηκε⁴.

Ο πρωθυπουργός Α. Παπανδρέου σε λόγο του στη γιορτή του Γοργοπό- ταμου φαίνεται να συμφωνεί με τις πρωτοβουλίες Τρίτση. Είπε σε ομιλία του, κοντά σε άλλα περί συναίσεσης: «Θα ήθελα με την ίδια σκέψη να περά- σω στο μεγάλο θέμα που λέγεται παιδεία. Όπως ο υπ. Παιδείας έχει προτεί- νει, θέλω να ενισχύσω αυτή την πρόταση (...) στο θέμα της παιδείας, που είναι το μέλλον του τόπου. Είναι πρώτο θέμα (...) και θα παρακαλούσα τους εκπαιδευτικούς μας στο κοινοβούλιο να αναλάβουν σχετικές πρωτοβουλίες»⁵.

Ένα μήνα αργότερα (20-1-1987) κατατίθεται από μεγάλη ομάδα βουλευ- τών του ΠΑΣΟΚ, με επικεφαλής τον υπουργό Παιδείας, πρόταση για σύ- σταση διακομματικής επιτροπής, που θα μελετούσε θέματα παιδείας⁶.

Μέσα στο μεγάλο θόρυβο που δημιουργείται έχουμε και την πρώτη αντι- δράση του Ε. Κριαρά, με σημαντικό άρθρο του⁷. Με νηφαλιότητα και γνώ- ση του θέματος γράφει ότι «δε χρειάζεται επαναφορά του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο» και διατυπώνει απόψεις, για τον διπλό

¹ Βλ. ΥΠΕΠΘ, Δελτίο Τύπου: *Σημεία συνέντευξης του ΥΠΕΠΘ Αντώνη Τρίτση*, Αθήνα 6-11-1986. «Φιλολογική» 3, Φλεβ.-Μάρτ. 1987, αλλά και εφημερίδες της εποχής.

² Βλ. «Το Βήμα» 9-11-1986 και «Ελευθεροτυπία» 10-11-1986.

³ Α.Π. 11073/12-11-1986.

⁴ «Με αφορμή το δημοσιογραφικό θόρυβο που δημιουργήθηκε τον τελευταίο καιρό σχετικά με τη διδασκαλία των αρχαίων Ελληνικών από το πρωτότυπο στο Γυμνάσιο συγκεντρωθήκα- με στις 17-11-86... και συμφωνήσαμε ότι: α) Θεωρούμε όχι μόνο άστοχη αλλά και ανα- τρεπτική της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πραγματικότητας (...) τη συζήτηση περί επανα- φοράς των αρχαίων ελληνικών» βλ. «Φιλολογική» 3, Φλεβ.-Μάρτ. 1987, σ. 24.

⁵ Βλ. Ν.Χ. Καλογερόπουλος, *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...* «Φιλολόγος» 47, άνοιξη 1987, σ. 53-54, όπου σημ. 19, παραπέμπει «Αυγή» 25-11-1986.

⁶ ό.π., σ. 54.

⁷ Τα Αρχαία Ελληνικά και το πρόγραμμα του Γυμνασίου, «Το Βήμα» 30-11-1986 (αναδημ. Γλώσσα μας, σ. 391-393).

τισμό της γλώσσας των μαθητών με αρχαιότερα στοιχεία¹.

α) Είναι ανάγκη ο μαθητής του γυμνασίου να εξοικειώνεται με ένα πλουσιότερο αλλά και αρχαιότερο λεξιλόγιο, ώστε να καρπώνεται χρήσιμα στοιχεία για καθημερινή του γλωσσική χρήση, αλλά και να προϊδεάζεται για την αρχαία γλώσσα, που θα τη διδαχθεί συστηματικά στο λύκειο².

β) Αυτές οι ανάγκες των μαθητών στο Γυμνάσιο μπορούν να ικανοποιηθούν, πρώτα, με το νέο βιβλίο *Νεοελληνική Γλώσσα* για τις τρεις τάξεις και, έπειτα, με το βιβλίο της τρίτης τάξης για την ιστορία της γλώσσας μας³, όπου παρέχονται κείμενα αρχαία, βυζαντινά και της τουρκοκρατίας, χαρακτηριστικά για τις παλαιότερες μορφές της ελληνικής γλώσσας⁴.

Τέλος, γ) Χρειάζονται ενημερωμένοι και υπεύθυνοι καθηγητές που θα ενσωματώνουν στη δημοτική τα αναγκαία αρχαιότερα στοιχεία αλλά και θα παραλληλίζουν σύγχρονα γλωσσικά φαινόμενα με αρχαία⁵.

Και καταλήγει: «Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε την αυτοτέλεια της νέας μας γλώσσας από την αρχαία -όσο και αν η τελευταία με τη νέα συνδέεται με δεσμούς που τους σεβόμαστε και που μας επιτρέπουν από την αρχαία να αντλούμε κάθε φορά στοιχεία χρήσιμα για την τόνωση του γραπτού μας λόγου»⁶.

Στο τεύχος Δεκεμβρίου 1986 το πολυτονικό περιοδικό «Ο Πολίτης»⁷ δημοσιεύει επτά εκτενείς απαντήσεις στο ερώτημα που το ίδιο ήδη είχε θέσει «Ναι ή όχι στα αρχαία ελληνικά». Στον πρόλογο για τη σχετική έρευνα σημειώνεται: «Η δήλωση του κ. Τρίτση για την επαναφορά των αρχαίων ελληνικών στο Γυμνάσιο, άνοιξε έναν έντονο δημόσιο διάλογο, στον οποίο τηρήσαμε υποχρέωσή μας να συμμετάσχουμε».

Με αναγραφή λοιπόν στην κεφαλίδα κάθε σελίδας της φράσης «Συνηγορία για τα αρχαία ελληνικά», και μετά το εισαγωγικό άρθρο της Χρύσας Προκοπάκη, *Διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών: δημιουργική σχέση με το παρελθόν*, αναπτύσσουν τις σχετικές απόψεις τους σημαντικές προσωπικό-

¹ Ο Κριαράς είναι σε μια εποχή γόνιμης ενασχόλησης με τη μεταγλωττιστή στη δημοτική νομικών κωδικών αλλά και του αναθεωρημένου Συντάγματος 1975/1986 και έχει ήδη διατυπώσει απόψεις για τον εμπλουτισμό της νεοελληνικής με παλαιότερα στοιχεία· βλ. την ενότητα *Νεοελληνική γλώσσα και νομικά*, σ. 108 κε.

² *Τα Αρχαία Ελληνικά*, ό.π., σ. 391-2.

³ Βλ. Δ. Ε. Τομπαΐδη, *Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα.

⁴ ό.π., σ. 392.

⁵ ό.π., σ. 392-3.

⁶ ό.π., σ. 393.

⁷ Τεύχος 74 (2), Δεκέμβριος 1986, σ. 57-61. Σημειώνεται ο χαρακτηρισμός «πολυτονικό» στο περιοδικό, για να δηλωθεί η γενικότερη εμμονή του στις ιστορικές καταβολές της δημοτικής.

τητες της εποχής¹.

Στη Θεσσαλονίκη η αντίδραση εκπαιδευτικών φορέων προς τις δηλώσεις του υπουργού Α. Τρίτση είναι και αρνητικές και με οξύτητα διατυπωμένες². Στην Αθήνα ο Ι.Θ. Κακριδής σε συνέντευξή του θεωρεί «κλόθριο να επαναφέρονταν τα αρχαία ελληνικά στο Γυμνάσιο»³.

Ο Ε. Κριαράς δύο εβδομάδες μετά το πρώτο δημοσιεύει το δεύτερο σχετικό του άρθρο⁴, που είναι συγχρόνως και καθυστερημένη απάντησή σε άρθρο του Νάσου Βαγενά⁵. Στην κατακλείδα του άρθρου γράφει ο Ε. Κριαράς: «...Πρέπει ουσιαστικά να αντιμετωπίσουμε το θέμα της σχέσης της εκπαίδευσής μας με τον αρχαίο κλασικό κόσμο -χωρίς με αυτό να πιστεύω ότι η διδασκαλία της αρχαίας γλώσσας επιβάλλεται να ξαναμπει στο νέο γυμνάσιο. Απαραίτητο μόνο είναι να οικειώνεται εκεί ο μαθητής ως ένα βαθμό με τα γλωσσικά εκείνα στοιχεία που φέρνουν σε επαφή το νεοελληνικό με τον αρχαίο ελληνικό λόγο».

Φαίνεται όμως ο Ε. Κριαράς να προσανατολίζεται και σε πιο δραστικές κινήσεις -σε Υπόμνημα προς τον Πρωθυπουργό-, όπως προκύπτει από γράμμα που πήρε από το φίλο του Ι.Θ. Κακριδή⁶.

Ο δεύτερος λοιπόν του γράφει: «καμιά αντίρρηση να υπογράψω την επιστολή στον Παπανδρέου για τα αρχαία ελληνικά στο γυμνάσιο, αν και νομίζω πως ο Υπουργός κατάλαβε τη γκάφα του και το μόνο που θέλει είναι να ξεχαστεί το ζήτημα. Φυσικά είναι οι καθαρειδιστές που το κρατούν ζωντανό». Πιο κάτω ενημερώνει ότι, καθώς βρέθηκε στα Χανιά για να τιμηθεί⁷, του ζητήθηκε και μίλησε αρνητικά για το θέμα των αρχαίων ελληνικών

¹ Σημειώνονται ενδεικτικά μόνο τα ονόματά τους, με τη σειρά των κειμένων τους: Σπύρος Ασδραχάς, Νίκος Γκάτσος, Μένης Κουμανταρέας, Αριστόβουλος Μάνσης, Μάριος Πλωρίτης και Γιώργος Χειμωνάς.

² Ο «Φιλολόγος» δίνει συνέντευξη με αρνητική στάση απέναντι στις δηλώσεις του Υπουργού (16-12-1986) και πραγματοποιεί σχετική εκδήλωση (20-1-1987), όπως και η ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης (31-1-1987): βλ. Ν. Καλογερόπουλος, σ. 43 και *. Στη συνέχεια αφιερώνονται όλες σχεδόν τις σελίδες του τεύχους 47, άνοιξη 1987, σε κείμενα φιλολόγων ανάλογου ανεύματος: μεταφέρονται τίτλοι, επιλεκτικά: *Θέσεις του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ. σχετικά με το θέμα: «Η γλώσσα και η παιδεία μας σήμερα»*, σ. 11-13. - Μ. Σετάτου, *Η λειτουργική διαμόρφωση του λόγου και η διδασκαλία της*, σ. 16-28. - Αγαθ. Χαράλαμπίδου, *Μπορούμε να μιλάμε για γλωσσική πενία και υποβάθμιση;*, σ. 29-34. - Τ. Χριστιδίου, *Πώς η θεμική διαφωνία έγινε αθέμιτη κινδυνολογία*, σ. 35-42. - Αλ. Τζιόλα, *Ανάμεσα σε μας και τους αρχαίους. Η γλώσσα τους γέφυρα ή φραγμός;*, σ. 68-79.

³ Είναι κλόθριο να ηρπίσουμε στα αρχαία, «Έθνος» 4-1-1987 (ανάδημ. «Φιλολόγος» 47, άνοιξη 1987, σ. 14-15).

⁴ *Λημοτικισμός, νεοελληνική και αρχαία γλώσσα*, «Τα Νέα» 17-1-1987, με μότο της εφημερίδας απόσπασμα του άρθρου: «Δεν καταδικάζω κάθε δημοτικισμό (σε λέξη ή σε κατασκευή) ούτε κάθε εξ αρχαϊσμό, αν είναι εκείνος που πλουτίζουν τη γλώσσα μας».

⁵ Βαγενά Νάσου, *Τα αρχαία και η κοινή νεοελληνική*, «Τα Νέα» 10-7-1986.

⁶ Βλ. *Αλληλογραφία*, αριθμ. 291 (Ν. Κηφισιά 24-2-1986).

⁷ Με πράξη του (36 / 8-12-1986) ο Σύνδεσμος Φιλολόγων Χανίων αποφάσισε να τον ανα-

στο Γυμνάσιο¹.

Πραγματικά, με συντάκτη τον Ε. Κριαρά², αποστέλλεται μυστικά προς τον πρωθυπουργό Ανδρέα Παπανδρέου το *Υπόμνημα των εννέα*³, όπως έμεινε γνωστό το κείμενο που υπογράφηκε από πανεπιστημιακούς καθηγητές και άλλους εκπαιδευτικούς, ειδικούς σε θέματα αρχαίων ελληνικών και γλώσσας.

Αιτία του Υπομνήματος, όπως γράφεται, «είναι το θέμα που δημιουργήθηκε τελευταία στον τύπο με αφορμή τον προβληματισμό του κ. Υπουργού Εθνικής Παιδείας αν πρέπει να εισαχθεί εκ νέου το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών στο Γυμνάσιο». Οι απόψεις που διατυπώνονται στο Υπόμνημα ως ένα σημείο απηχούν ό,τι είχε γράψει ο Ε. Κριαράς στο άρθρο του της 30-11-1986⁴.

Παρακάτω μεταφέρεται το πνεύμα του Υπομνήματος, με προσήλωσή - όσο γίνεται - στο λεκτικό του αλλά και με σχηματοποίηση της δομής του:

1) Το ερώτημα, για την επάνοδο των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο, δεν έχει σχέση με το αν έτσι αποδίδεται τιμή στην παράδοση του Έθνους και στην αρχαία ελληνική κληρονομιά, αλλά με το αν έτσι θα ωφεληθεί ο Νεοέλληνας στην κατάκτηση της σημερινής του γλώσσας.

2) Από κανέναν δεν αμφισβητείται η στενή σχέση της νέας μας γλώσσας και προς την ελληνική των μεσαιωνικών χρόνων, της ελληνιστικής και της κλασικής εποχής.

3) Ποια είναι η σημερινή κατάσταση:

α. Σήμερα καταβάλλεται μεγάλη προσπάθεια ο Νεοέλληνας να γνωρίσει και να διαμορφώσει τη γλώσσα του.

β. Σήμερα επιδιώκεται να δοθούν στους μαθητές του γυμνασίου εκείνα τα εφόδια που θα τους επιτρέψουν και τη γλώσσα του Έθνους να κατακτήσουν και πολιτιστικά στοιχεία του αρχαίου κόσμου να οικειωθούν με δύο μέσα διδασκαλίας: ι) με τα βιβλία για τη Νεοελληνική Γλώσσα⁵ και ιι) με την αρχαία ελληνική γραμματεία από μετάφραση αλλά και την *Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας*⁶.

γ. Η μέθοδος διδασκαλίας των δύο αυτών μαθημάτων θα μπορούσε να βελτιωθεί, ώστε οι μαθητές και τη σύγχρονη γλώσσα τους να κατακτήσουν, αλλά και να ενημερωθούν για τις σχέσεις της νέας μας γλώσσας με την αρχαία ελληνική.

4. Η επάνοδος των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο:

κηρύξει επίτιμο πρόεδρό του και να του οργανώσει τιμητική εκδήλωση για τις 12-2-1987. βλ. «Θαλλώ» 4, 1992, 19 και 18.

¹ Βλ. την ομιλία του Ι.Θ. Κακριδή, *Κόβουμε την παράδοση με το να καταργούμε τα Αρχαία Ελληνικά στο Γυμνάσιο*, «Θαλλώ» 4, 1992, 10-17.

² βλ. *Αλληλογραφία*, ό.π.

³ Το Μάρτιο του 1987. Το Υπόμνημα έμεινε άγνωστο για το κοινό. Πρωτοδημοσιεύτηκε σε πολλές εφημερίδες από τις 30 Μαΐου ως τις 2 Ιουνίου 1987.

⁴ *Τα αρχαία ελληνικά και το πρόγραμμα του γυμνασίου*, βλ. Α2 1986.

⁵ Έχουν εισαχθεί στο Γυμνάσιο από το σχολικό έτος 1985-86.

⁶ Δημ. Ε. Τομπαϊδή, *Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας*, ΟΕΔΒ, [πριν από το 1983].

5. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

α. Είναι άτοπη, γιατί θα κληθούν οι μαθητές μόνο για μόρφωση να διδαχτούν δύο γλώσσες, την αρχαία και τη νέα ελληνική.

β. Είναι αντιπαιδαγωγικό και βλαβερό, γιατί θα προκαλούσε σύγχυση και θα έβλαπτε τη σημερινή μας γλώσσα.

5. Βέβαια στο λύκειο, όσοι μαθητές ακολουθήσουν θεωρητικότερες σπουδές, θα έχουν την ευκαιρία να ενημερωθούν πληρέστερα στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, καθώς και στη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην αρχαία ελληνική και τη σημερινή δημοτική.

Τέλος, από τους εννέα προτείνεται στον Πρωθυπουργό, εφόσον το επιθυμεί, να συζητήσουν μαζί του επιμέρους επιχειρήματα για τις απόψεις τους¹.

Στο περιοδικό «Φιλολογος» η Συντακτική του Επιτροπή² δημοσιεύει άρθρο της «Για τον κ. Υπουργό Παιδείας -αντί ανοιχτής επιστολής» με τίτλο *Άγνοια και λεζιπενία ή, όταν η πολιτεία αγνοεί το έργο της*³.

Στην αρχή μεταφέρεται η 22^η ενότητα από την Νεοελληνική Γλώσσα της Β' Γυμνασίου, για να φανεί πώς αυτή «δημιουργεί ομόκεντρους κύκλους, διαχρονικούς και συγχρονικούς, λεκτικού θησαυρού που εκτείνεται σ' ολόκληρο τον γλωσσικό και πολιτιστικό μας χώρο». Στο τέλος -αφού έχει φανεί από την ίδια την ενότητα «η εκλεκτή ποιότητα των βιβλίων και η αποτελεσματική λειτουργία τους στα σχολεία»- η Επιτροπή καταλήγει σε μια σειρά από ερωτήματα προς τον Υπουργό, που συνοπτικά μεταφέροντα σχεδόν όλα:

- Γιατί ανησυχεί το Υπουργείο για το θέμα;
- Γιατί δεν ενημερώνει τους υψηλά ισταμένους;
- Γιατί δεν πληροφορεί υπεύθυνα τον ελληνικό λαό;
- Γιατί δημιουργεί την εντύπωση ότι συμμαχεί με την αντιμεταρρύθμιση του 1976;
- Γιατί ξαναφέρει στο προσκήνιο ένα πρόβλημα που λύθηκε με το νόμο του 1976;

6. ΜΙΑ ΟΥΤΟΠΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΥΠΕΘ - ΕΝΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΝ ΜΕ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΩΝ ΕΝΝΕΑ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟ

Στο τέλος Απριλίου 1987 ο υπουργός Παιδείας Α. Τρίτσης πήρε μια ση-

¹ Βλ. «Ελευθεροτυπία» 1-6-1987. Τα ονόματα των εννέα του Υπομνήματος: Ι.Θ. Κακριδής, Ε. Κριαράς, Δ. Λυπουρλής, Δ.Ν. Μαρωνίτης, Ν.-Χ. Χουρμούζιάδης, Β.Δ. Φόρης, Φ. Βώρος, Η. Σπυρόπουλος, Δ. Τομπαϊδής.

² Από τα μέλη της Επιτροπής ο Χρ. Τσολάκης, σχολικός σύμβουλος, είναι μέλος της ομάδας συγγραφής των βιβλίων *Νεοελληνική Γλώσσα*, που έχουν οριστικά εισαχθεί στις τρεις τάξεις Γυμνασίου από το σχολικό έτος 1985-86.

³ «Φιλολογος» 47, άνοιξη 1987, σ. 1-10.

μαντική πρωτοβουλία για τα εκπαιδευτικά. Με έγγραφό του με θέμα «Διάλογος για την Α/βάθμια και Β/βάθμια Εκπαίδευση»¹ όρισε «εθνικό διάλογο για την παιδεία» σε επίπεδα σχολικής μονάδας, δήμου ή κοινότητας και νομού. Ορίστηκαν δεκαήμερη η διαδικασία διεξαγωγής του διαλόγου (15-24 /5/1987), καθώς και έξι θεματικές ενότητες, από τις οποίες η πρώτη αφορούσε το περιεχόμενο των σπουδών (χωρίς καμιά μνεία για τα αρχαία ελληνικά ή για τη νεοελληνική γλώσσα). Δόθηκαν οδηγίες κατά επίπεδο και ανατέθηκε στις υπηρεσίες εκπαίδευσης Νομού η ευθύνη να κωδικοποιήσουν και να αποστείλουν στο Υπουργείο τα πορίσματα του διαλόγου. Ήταν πραγματικά από άποψη συμμετοχής φορέων ένας «εθνικός διάλογος» για την παιδεία. Προπαντός για την επαρχία υπήρξε ένα ασυνήθιστο γεγονός και η συμμετοχή του κόσμου υπήρξε αθρόα.

Λίγες μέρες μετά την αποστολή του υπουργικού εγγράφου, του σχετικού με τον «εθνικό διάλογο για την εκπαίδευση», ο υπουργός Παιδείας Α. Τρίτσης βρέθηκε (4 Μαΐου 1987) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κατά την έναρξη των εργασιών του Διεθνούς Επιστημονικού Συμποσίου. Εκεί, στην εναρκτήρια ομιλία του, με θέμα *Η ανάπτυξη των ελληνικών σπουδών στο σύγχρονο κόσμο*, κατέπληξε τους πάντες με τις ιδέες του². Ο Υπουργός είπε πολλά. Απομονώνουμε όμως ελάχιστα, σχετικά με το θέμα μας, χρησιμοποιώντας (όσο γίνεται) δική του διατύπωση:

– Η Ελλάδα αποφασίζει να γίνει το παγκόσμιο κέντρο των Ελληνικών Σπουδών για τη μελέτη της ελληνικής γλώσσας, του ελληνικού στοχασμού, της ελληνικής ιστορίας όλων των εποχών.

– Η Ελλάδα προχωρεί στην οργάνωση των ελληνικών σπουδών μέσα στο ίδιο της εκπαιδευτικό σύστημα, σε όλες τις βαθμίδες.

– Η ελληνική γλώσσα είναι ένα μοναδικό φαινόμενο επικοινωνίας και δημιουργίας, που ζει και καλλιεργείται δόκιμα και αδιάλειπτα πάνω από 27 αιώνες. Έχει μια μοναδική διαχρονικότητα και συνέχεια η ελληνική γλώσσα από τον Όμηρο, την Αττική διάλεκτο, τις κοινές ως τη Μισσαϊονική και Νεότερη γλώσσα, που είναι μορφές της «Κοινής».

– Πρόθεσή μας είναι, ξεκινώντας από τη βασική μας εκπαίδευση, η συστηματικότερη μελέτη της ελληνικής γλώσσας σε ολόκληρη τη διαχρονικότητά της, ταυτόχρονα με τις ιδέες που αυτή γέννησε. -Αμφίδρομη η σχέση.

Στα λόγια του Υπουργού υπήρχε γενικά μια προφανής μεγαλοστομία αλλά και μια σκοποθεσία για τη διαχρονική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας και των ιδεών που αυτή εξέφρασε. Το ερώτημα που ανέκυπτε ήταν: αυτά τα μεγαλεπίβολα πόση άμεση σχέση είχαν με τις γνωστές πια προθέ-

¹ Α.Π. ΓΥ 4451 / 30-4-1987.

² Το κείμενο της ομιλίας βλ. ΥΠΕΠΘ. «Ενημερωτικό Δελτίο» αριθ. 49, Μάιος '87, σ. 26-29.

σεις του για επαναφορά των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο στο γυμνάσιο; Θα φαινόταν στο μέλλον.

Είχαν περάσει περισσότεροι από δύο μήνες από τη σύνταξη και την απόστολή στον Πρωθυπουργό του *Υπομνήματος των εννέα* για τα αρχαία ελληνικά στο γυμνάσιο, και φαίνεται ότι δε δόθηκε συνέχεια από τον παραλήπτη του –μολονότι οι διαμαρτυρίες και εκκλήσεις για το ζήτημα είχαν αυξηθεί. Ίσως γι' αυτό και πέρασε στη δημοσιότητα το σχετικό κείμενο, και αθηναϊκές εφημερίδες το έφεραν στο φως από τις 30 Μαΐου ως τις 2 Ιουνίου. Έτσι άνοιξε, ή καλύτερα συνεχίστηκε εντονότερος, ο διάλογος για την πρόθεση του υπουργού Παιδείας Α. Τρίτση να επαναφέρει τα αρχαία ελληνικά στο γυμνάσιο¹.

Ένα περίπου μήνα αργότερα ο Ε. Κριαράς επανέρχεται με δημοσίευσμά του στο κείμενο του *Υπομνήματος* και στο θέμα των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο². Αφορμή είναι ένα επιθετικό γράμμα του Κ. Ταχτσής³, που επικρίνει τους συντάκτες του *Υπομνήματος* για την πρωτοβουλία τους, σχολιάζει αρνητικά κάποιους λεξιλογικούς όρους του κειμένου και μέμφεται γιατί, ως προς τα αρχαία ελληνικά, οι μαθητές του γυμνασίου πηγαίνουν απaráσκευοι στο λύκειο, όπου ο χρόνος είναι λίγος για να ενημερωθούν «από το τίποτα» για την αρχαία ελληνική γλώσσα. Απαντάει λοιπόν σε αυτό το δημοσίευμα ο Ε. Κριαράς, παραβλέποντας προσβλητικούς χαρακτηρισμούς, και ως προς τα τρία σκέλη του.

Ως προς το πρώτο, την αποστολή του *Υπομνήματος των εννέα*, σημειώνει ότι έπραξαν ορθά «συνταξιοδοτημένοι και εν ενεργεία ανώτεροι κρατικοί λειτουργοί»- και ζήτησαν, «για ένα θέμα πρώτου μεγέθους», να ενημερώσουν τον Πρωθυπουργό, που είναι «ο τελικός ρυθμιστής τουλάχιστον των μεγάλων ζητημάτων του έθνους και του λαού».

Ως προς το δεύτερο σκέλος -για τους όρους του *Υπομνήματος υπογραφομένοι, τρώφιοι*- του δίνεται η ευκαιρία να επαναλάβει την άποψή του (που έμπρακτα εφάρμοξε εκείνη την περίοδο κατά τη μεταγλώττιση στη δη-

¹ *Υπομνημα των εννέα*. Δημοσιεύεται σε εφημερίδες της 20-31, 1-2/6/1987 (Αυγή, Έθνος, Νέα, Ριζοσπάστης κλπ. της 30 και 31-5 και 1 και 2-6-1987.

² *Η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο*, «Η Αυγή» 24-6-1987 (αναδημ. *Γλώσσα μας*, σ. 394-396).

³ Βλ. «Αυγή» 16-6-1987. Ο Κ. Ταχτσής γνωστός λογοτέχνης, είχε ενεργή ανάμειξη στα θέματα της γλώσσας, ως πολέμιος του καθαρού δημοτικισμού, με συμμετοχή στο «διάλογο» που είχε ανοίξει το 1982 ο Ελληνικός Γλωσσικός Όμιλος με άρθρο του στην «Ελληνική Γλώσσα», *Γλωσσικά τίτρατα*, σ. 202-203, και αργότερα, με παρέμβασή του στο συνέδριο του Μύκωνα για τη γλώσσα, και ήταν υπέρ της επαναφοράς των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο βλ. *Λημόσιος διάλογος για τη γλώσσα*, σ. 164-168.

μοτική νομικών κειμένων)¹ ότι, όπου χρειάζεται, μπορεί στη χρήση της η δημοτική να εμπλουτίζεται με όρους και εκφράσεις από τον πλούτο και της αρχαιότερης ελληνικής γλώσσας.

Τέλος, ως προς το τρίτο σκέλος απαντάει ότι, με καλή διδασκαλία της νέας ελληνικής² και «με επαρκείς νύξεις για την καταγωγή της νέας μας γλώσσας από τα βυζαντινά, και τα αρχαία»³, ο μαθητής του γυμνασίου «θα είναι αρκετά παρασκευασμένος να μελετήσει σοβαρά και με καλές βάσεις τα αρχαία ελληνικά κείμενα στο λύκειο».

Λίγους μήνες αργότερα με ανάλογο άρθρο του⁴ επανέρχεται στο γνωστό Υπόμνημα, απαντώντας αυτή τη φορά σε γράμμα αναγνώστη εφημερίδας⁵ που επικρίνει τη γλώσσα του Υπομνήματος («όπου κρύβεται μια απλή καθαρεύουσα»). Ο Ε. Κριαράς, παίρνοντας αφορμή κυρίως από αυτό το σχόλιο του επιστολογράφου, επαναλαμβάνει την άποψή του, που διατύπωσε και στο προηγούμενο άρθρο του με τον Κ. Ταχτσή: ότι δηλαδή η γραφομένη «ορθόδοξη» δημοτική, όπου χρειάζεται, εμπλουτίζεται και με μορφές εκφρασης αντλημένες και από τη λόγια ελληνική παράδοση της γλώσσας μας.

Η πιο σημαντική ως τότε παρέμβαση του υπουργού Παιδείας Α. Τρίτση για την επαναφορά των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο έγινε στις 8 Ιουλίου 1987, σε ομιλία του στο παλαιό Πανεπιστήμιο Αθηνών, μπροστά στην ηγεσία όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης⁶.

Στην εκτενέστατη εισήγησή του παρουσίασε, εκτός από άλλα, ένα πρωτότυπο, ρηξικέλευθο αλλά και φανερά οντοπιστικό σχέδιο από έντεκα σημεία για την καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας και για την ανάδειξη της χώρας μας σε διεθνές κέντρο «ανάκτησης της ελληνικής παιδείας».

Για το θέμα που μας απασχολεί είπε: «Δεν ομιλούμε απλώς για «επανεισαγωγή» των αρχαίων ελληνικών στο Γυμνάσιο, γιατί δεν εγκρίνουμε τον τρόπο που η διδασκαλία τους γινόταν στο παρελθόν. Αφήνουμε τους ειδικούς, επαναλαμβάνω, να μας πουν τον τρόπο για τη διαχρονική σπουδή της γλώσσας μας, από την αρχαιότητα, στην εννεάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση».

¹ Βλ. την ενότητα Νεοελληνική γλώσσα και νομικά.

² Υπνοούνται τα νέα βιβλία *Νεοελληνική Γλώσσα* που από το 1985-86 διδάσκονται και στις τρεις τάξεις του γυμνασίου.

³ Εδώ γίνεται αναφορά στο βιβλίο της τρίτης τάξης γυμνασίου του Δ. Τομπαϊδή, *Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας*, που από χρόνια διδάσκεται.

⁴ *Η γλώσσα του υπομνήματος στον πρωθυπουργό*, «Ελευθεροτυπία» 16-12-1987 (αναδημ. Γλώσσα μας, σ. 365-367).

⁵ Βλ. «Ελευθεροτυπία» 18-11-1987: Γ. Καμπόσογλου, *Αρχαία Ελληνικά-Διάλογος*, Ένα υπόμνημα στην απλή καθαρεύουσα.

⁶ Βλ. «Ομιλία-ανακοίνωση του Υπ. Παιδείας Α. Τρίτση στη συνάντηση με την ελληνική εκπαιδευτική ηγεσία στις 8 Ιουλ., στο Παλαιό πανεπιστήμιο Αθηνών, ΥΠΕΠΘ, «Ενημερωτικό Δελτίο» αριθ. 51, Ιούλιος '87», σ. 5-18.

ση -το Γυμνάσιο, και ενδεχομένως με κάποια παιδαγωγικά παιχνιδίσματα στο Δημοτικό»¹.

Από το τέλος της ομιλίας του απομονώνουμε δύο σημεία, που ο Υπουργός τα θεώρησε «ιδιαίτερα σημαντικά»: 1) «Συστηματικότερη οργάνωση των ελληνικών σπουδών και της ελληνικής γλώσσας στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση» και 2) «Ευρύ πρόγραμμα μετεκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε ζητήματα γλώσσας (φιολόγων και άλλων)»². Αυτά τα δύο βέβαια σημεία για τους φιολόγους συνοψίζονταν τελικά σε ένα πρόβλημα: το είδος των βασικών τους σπουδών στο πανεπιστήμιο, που ήταν τότε -είναι και σήμερα- ο αναστολέας της ποιοτικής ανέλιξης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσής μας³. Λίγες μέρες αργότερα ο υπουργός Παιδείας ενημέρωνε και το Συμβούλιο Ανώτατης Παιδείας (ΣΑΠ) για όσα ανακοίνωσε στις 8 Ιουλίου 1987, όπως προκύπτει από το σχετικό Δελτίο τῆς Υπουργείου⁴.

Οι αντιδράσεις στην επανάληψη της παλαιότερης ανακοίνωσης του υπουργού Α. Τρίτση για επαναφορά των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο ήταν πυκνές εκμέρους κυρίως οργανωμένων φιολόγων.

Το περιοδικό «Φιλόλογος» με αχρόνιστη «ανοικτή επιστολή» προς τον Πρωθυπουργό στον ημερήσιο τύπο, που αναδημοσίευσε και το ίδιο, βάλλει κατά του Υπουργού για τη σχετική ανακοίνωσή του να επαναφέρει τα αρχαία ελληνικά στο γυμνάσιο⁵, αλλά και αναδημοσιεύει στις σελίδες του αρνητικά σχόλια του ημερήσιου τύπου⁶.

Στο μεταξύ ήρθαν στη δημοσιότητα δύο αχρόνιστα Υπομνήματα σχολικών συμβούλων φιολόγων για το θέμα της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο. Το πρώτο με την υπογραφή 22 συμβούλων της Αττικής και άλλων όμορων νομών, το δεύτερο με την υπογραφή 21 συμβούλων «του Βορειοελλαδικού χώρου».

¹ ό.π., σ. 14.

² ό.π., σ. 17.

³ Ο ίδιος Υπουργός, συμμετέχοντας στο 3^ο Συνέδριο της ΟΑΜΕ, φανέρωσε τον προβληματισμό του για τη δημιουργία «ειδικής κατεύθυνσης» στο πανεπιστήμιο, «για εκείνους που προορίζονται να γίνουν καθηγητές Μέσης Εκπαίδευσης», ό.π., σ. 22.

⁴ *Η απόφαση της Πολιτείας για την ελληνική γλώσσα* (Διευκρινιστική ανακοίνωση, του υπ. Παιδείας Α. Τρίτση στην 11^η Ολομέλεια του ΣΑΠ [Συμβούλιο Ανώτατης Παιδείας] στις 13 Ιουλίου, ΥΠΕΠΘ, «Ενημερωτικό Δελτίο» αριθ. 51, Ιούλιος '87, σ. 18-21.

⁵ Βλ. «Φιλόλογος» 49, Φθίν. 1987, σ. 177: «Και το πιο οδυνηρό: όλα αυτά τα επιχειρεί παρά την αντίθετη γνώμη και τοποθέτηση των υπεύθυνων φορέων (του οργανωμένου κλάδου, των δασκάλων και των καθηγητών, του αρμόδιου Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, των σχολικών συμβούλων της, των επιστημονικών συλλόγων και σωματείων), οι οποίοι καθαρά και αποφασιστικά στήριξαν και στηρίζουν τη δοκιμαζόμενη μεταρρύθμιση».

⁶ ό.π., σ. 178 κε.

Οι σχολικοί σύμβουλοι της Αττικής, όπως σημειώνεται στο Υπόμνημα¹, είναι από εκείνους που είχαν εκφράσει ήπια την αντίθεσή τους και κατά την πρώτη ανακοίνωση των προθέσεων του Υπουργού στη 1-11-1986². Τώρα, αντίθετα, κάποτε με οξείς χαρακτηρισμούς, εκφράζουν την έντονη αντίθεσή τους στην ενδεχόμενη επαναφορά των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο, την οποία θεωρούν αδικαιολόγητη και τη συνδέουν με υπόγειους στόχους και με σκοταδιστικές αντιλήψεις και εποχές.

Το Υπόμνημα προς τον Υπουργό των σχολικών συμβούλων του «Βορειοελλαδικού χώρου» είναι ρητό ως προς την άρνησή τους -για τα αρχαία στο γυμνάσιο- αλλά ήπιο, με μετατόπιση του προβλήματος στη νεοελληνική γλώσσα και στη συστηματικότερη διδασκαλία της και στο λύκειο με τα νέα βιβλία³.

Σε αυτές τις εξελίξεις, για το θέμα των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο στο γυμνάσιο, δραστήρια συμμετέχει και ο τύπος. Δυο μέρες μετά τις ανακοινώσεις του Υπουργού, η «Ελευθεροτυπία», σε εισαγωγικό σημείωμα ρεπορτάζ⁴, γράφει ότι η υπουργική δήλωση έγινε μία εβδομάδα μετά την ολοκλήρωση «της πρώτης φάσης του "Διαλόγου για τα αρχαία" που η «Ε» φιλοξένησε στις στήλες της από τον Νοέμβριο του 1986. Ενός διαλόγου πλούσιου σε συμμετοχές, απόψεις, επιχειρήματα, που κρατήθηκε από τους αναγνώστες-επιστολογράφους σε πολύ ψηλό επίπεδο». Και καταλήγει: «Σε γενικές γραμμές η απόφαση του υπουργού εναρμονίζεται με την άποψη των περισσότερων επιστολογράφων-αναγνωστών της «Ε». Άποψη, σύμφωνα με την οποία η επαναφορά της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο στο γυμνάσιο -με τον προ του 1976 ή με νέα, πιο σύγχρονα πρόπο- είναι επιβεβλημένη. Άποψη όμως, με την οποία δεν φαίνεται να συμφωνεί η πλειοψηφία των φιλολόγων-επιστολογράφων μας».

Στη συνέχεια δημοσιεύονται από την ίδια εφημερίδα στατιστικές αναλύσεις, με κατανομή σε ιδιότητες αποστολών, από 245 επιστολές (Νοεμβρίου 1986-Ιουλίου 1987), ενώ σε επόμενες σελίδες διατυπώνονται τα συμπεράσματα από το «Διάλογο». Τέλος δίνεται η πληροφορία ότι στο επόμενο φύλλο της εφημερίδας θα δημοσιευτούν «οι απόψεις καθηγητών από τη Θεσσαλονίκη».

¹ Το Υπόμνημα, με τίτλο *Η άποψη φιλολόγων σχολικών συμβούλων για τα Αρχαία στο Γυμνάσιο*, βλ. «Λόγος και Πράξη» 32, άνοιξη 1987, σ. 5-11.

² Βλ. σ. 139.

³ Βλ. «Φιλολόγος» 48, Καλοκαίρι 1987, *Υπομνήματα των σχολικών συμβούλων: Υπόμνημα των φιλολόγων σχολικών συμβούλων του Βορειοελλαδικού χώρου για τα Αρχαία Ελληνικά*, σ. 97-99, και *Υπόμνημα για τη γλώσσα στο Γυμνάσιο* [των σχολικών συμβούλων της Αττικής], σ. 100-107.

⁴ Βλ. 61% *Ναι στα Αρχαία*, «Ελευθεροτυπία», 10-7-1987.

5. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Η ίδια εφημερίδα, τρεις μέρες μετά, κάνει ρεπορτάζ, όπου αναφέρεται στις ανακοινώσεις Τρίτης αλλά και σε αντιδράσεις συλλόγων, αρνητικές της Κίνησης Εκπαιδευτικών «Δημήτρης Γληνός» και θετικές της Διεπιστημονικής Κίνησης για τα Αρχαία Ελληνικά. Επίσης δημοσιεύει δήλωση του Γ. Ράλλη για «λάθος» του στη μεταρρύθμιση του 1976¹.

Λίγες ημέρες μετά από αυτά τα γεγονότα ο Ε. Κριαράς σε δημοσίευσμά του² εκφράζει τη μεγάλη του απογοήτευση για όσα φαίνεται να αποφασίζονται από το Υπουργείο Παιδείας, για την επαναφορά των αρχαίων ελληνικών στο τριτάξιο γυμνάσιο. Γνωρίζει ότι όλη αυτή η κίνηση βασίζεται στη θεωρία για την «ενότητα της ελληνικής γλώσσας» μέσα στους αιώνες, την οποία όμως δε δέχεται.

Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι διαχρονικά «η αρχαία ελληνική γλώσσα» έχει υποστεί βαθιές μεταβολές, γι' αυτό και με το πέρασμα των αιώνων δημιουργήθηκε μια νέα γλώσσα. Βασική αιτία γι' αυτή τη διαφοροποίηση υπήρξε ο στείρος αττικισμός των μετακλασικών χρόνων και ο βυζαντινός αρχαισμός, που κράτησαν σε απόσταση τη γλώσσα των λογίων από τη γλώσσα του λαού.

Γι' αυτό πιστεύει ότι η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής στο γυμνάσιο, προτού εμπεδωθεί η ουσιαστική γνώση της νέας ελληνικής, μόνο σύγχυση θα προκαλέσει στο μαθητή· ζητάει να οργανωθεί καλύτερα η διδασκαλία της νέας ελληνικής στο γυμνάσιο και της αρχαίας ελληνικής στο λύκειο³. Και καταλήγει πικρόχολα: «Με ποιους εμπνευστές και ταγούς θα επιχειρηθεί ένα εγχείρημα παλινδρόμησης τέτοιας μάλιστα ολκής;» για να δώσει την απάντηση ότι αυτό είναι αδύναμο να το πράξουν εκείνοι που θέλουν να αναμίσξουν στη δημοτική πάμπολλα αρχαϊκά στοιχεία⁴.

Ο Αγαπητός Τσοπανάκης σε άρθρο του με τίτλο *Αποκατάσταση των αρχαίων ελληνικών*⁵ επιχειρεί να αντικρούσει το περιεχόμενο του *Υπομνήματος των εννέα*, σχολιάζοντας αρκετά σημεία του. Ανταπαρντά, λοιπόν, με άρθρο του ο Ε. Κριαράς, προσεγγίζοντας ένα ένα τα σημεία του παλαιού συναδέλφου του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης⁶.

¹ «Ήταν λάθος μου, που δεν φρόντισα, όταν καταργήθηκε η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στα Γυμνάσια, μαζί με τη μετάφραση να υπάρχει στα βιβλία το αρχαίο κείμενο, ώστε όσοι μαθητές ενδιαφέρονταν, να έχουν τη δυνατότητα να το μελετήσουν» βλ. «Ελευθεροτυπία» 14-7-1987.

² *Νέος βραχνάς για τη γλώσσα μας (αρχαία και δημοτική)*, «Τα Νέα» 20-7-1987 (αναδημ. Γλώσσα μας, σ. 397-399).

³ ό.π., σ. 398.

⁴ ό.π., σ. 399.

⁵ «Το Βήμα» 26-7-1987.

⁶ Βλ. *Και πάλι το μάθημα των αρχαίων ελληνικών*, «Το Βήμα» 2-8-1987 (αναδημ. Γλώσσα μας, σ. 400-403).

Λίγο αργότερα (14-9-1987) γίνεται μια ενδιαφέρουσα τηλεοπτική συζήτηση για την ελληνική γλώσσα και τα αρχαία ελληνικά, στην οποία συμμετέχουν ο υπουργός Παιδείας Α. Τρίτσης, ο Ε. Κριαράς και άλλες σημαντικές προσωπικότητες.

Την οπτική Κριαρά για το θέμα την πληροφορούμαστε από σχετικό άρθρο του, δημοσιευμένο σε γνωστό περιοδικό, που γράφτηκε ως απάντηση¹ σε σύντομο σχόλιο για τη «συζήτηση» εγκριτου φιλόλογου, του Κ. Γεωργουσόπουλου². Ο Ε. Κριαράς εκθέτει την άποψη του Α. Τρίτση (για «ένα πρόβλημα της ελληνικής γλώσσας») αλλά και τη δική του άποψη (για «δύο προβλήματα: το πρόβλημα της νέας ελληνικής και το πρόβλημα της αρχαίας ελληνικής»).

Στην άποψη του πρώτου ότι «η ελληνική γλώσσα είναι ενιαία» αντιπαράθετεί τη δική του: «Δεν έχουμε μια γλώσσα» και επεξηγεί: «Βέβαια ο δεσμός της νέας μας γλώσσας με την αρχαία είναι μεγάλος, αλλά ακριβώς επειδή είναι μεγάλος, αν θελήσουμε ο μαθητής να διδαχτεί στοιχεία της αρχαίας πριν να έχει κατακτήσει τη μητρική του γλώσσα, τη γλώσσα τη σημερινή, αυτό θα τον οδηγήσει σε σύγχυση (...). Η απόσταση μεταξύ αρχαίων και νέων ελληνικών δεν είναι πολύ μεγάλη». Τη σκέψη του την αναλύει πιο κάτω, για να ξαναπεί: «Τα νέα ελληνικά συγγενεύουν στενά με την αρχαία γλώσσα όπως συγγενεύει η κόρη με τη μάνα της, που πολλές φορές έχουν κοινά χαρακτηριστικά. Όμως κόρη και μάνα δεν συγκροτούν «ενότητα», δεν είναι ένα πράγμα -για να το πω απλούστερα».

Αυτή είναι συνοπτικά η απάντηση προς το φιλόλογο Γεωργουσόπουλο που γράφει στο άρθρο του ότι ο Κριαράς υποστηρίζει πως «η αρχαία ελληνική γλώσσα και η νέα ελληνική γλώσσα είναι δύο ξεχωριστές γλώσσες, ξένες μεταξύ τους».

Ένα περίπου μήνα αργότερα ο υπουργός Παιδείας Α. Τρίτσης προκάλεσε πάλι την έκπληξη στον εκπαιδευτικό κόσμο. Με απόφασή του της 21-10-1987 συγκρότησε ειδική Επιτροπή, για να επεξεργαστεί προτάσεις ως προς τη «συστηματικότερη μελέτη, καλλιέργεια, διδασκαλία και διάδοση της ελληνικής γλώσσας, στο πλαίσιο των σχετικών αποφάσεων - κατευθυντήριων γραμμών που έχουν ήδη ανακοινωθεί από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων». Έτσι όμως φαινόταν ότι ο Υπουργός προχωρούσε στο τελικό στάδιο προετοιμασίας για την εφαρμογή όλων εκείνων που έλεγε, δίνοντας στο παρελθόν την εντύπωση ότι κινούνταν στο επίπεδο των απλών διακηρύξεων.

¹ Βλ. *Αρχαία και νέα ελληνικά (γύρω από την τηλεοπτική συζήτηση για τη γλώσσα)*, «Αντί» 357, 1987, 46-47 (αναδημ. Γλώσσα μας, σ. 404-408).

² Βλ. «Τα Νέα» 16-9-1987.

Λίγες μέρες αργότερα δημοσιεύτηκε στον τύπο¹ η πρώτη σοβαρή αντίδραση στην κίνηση του Υπουργού, από μέλη της συσταθείσας Επιτροπής: τριών πανεπιστημιακών και ενός σχολικού συμβούλου του κλίματος Θεσσαλονίκης, με πρώτο τον Ε. Κριαρά. Με επιστολή τους (1-11-1987) ανακοίνωσαν στον Υπουργό Παιδείας την άρνησή τους να μετάσχουν στις εργασίες της Επιτροπής για την ελληνική γλώσσα, αλλά και δήλωσαν «την αντίθεσή τους σε κάθε είδους αντιμεταρρύθμιση» προς τη μεταρρύθμιση του 1976².

Παράλληλα, στον επόμενο «Φιλόλογο» δημοσιεύτηκε συλλογικό έγγραφο (αχρονολόγητο) διαμαρτυρίας για τη συγκρότηση της Επιτροπής αυτής, όπου τονιζόταν ότι τα Διοικητικά Συμβούλια της ΟΛΜΕ, της ΔΟΕ, της ΟΙΕΛΕ, της ΠΕΦ και του «Φιλόλογου» «εκφράζουν την αντίθεσή τους στην προσπάθεια του υπουργού Παιδείας να επαναφέρει τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στο γυμνάσιο και καταγγέλλουν δημόσια τον τρόπο με τον οποίο μεθοδεύεται η επαναφορά της»³.

Βέβαια για την Επιτροπή φαίνεται ότι ακούστηκαν και σχόλια για μεροληπτική σύνθεσή της υπέρ των απόψεων του υπουργού Παιδείας. Αυτό πολύ διακριτικά το υπαινίσσεται και ο ίδιος ο Ε. Κριαράς, όταν σε μεταγενέστερο άρθρο του αναφέρεται σχετικά⁴. Από την άλλη μεριά, ο φιλόλογος Κρίτων Πανηγύρης, μέλος της Επιτροπής, θέλοντας να διασκεδάσει αυτή την εντύπωση με σχόλιό του σε εκπαιδευτικό περιοδικό⁵, υποστηρίζει ότι η σύνθεση της Επιτροπής έγινε από τον πρόεδρο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, τον πανεπιστημιακό Π. Σακελλαριάδη, που ήταν μάλιστα αντίθετος με τις απόψεις του Υπουργού. Ήταν λοιπόν αδύνατο, καταλήγει, να σχεδιαστεί η σύνθεσή της Επιτροπής έτσι, ώστε η πλειοψηφία των μελών της να ήταν σύμφωνη με τη βούληση του Υπουργού, αφού οι σχετικές απόψεις ήταν ακόμη ρευστές στα μέλη, όπως και στον ίδιο τον Πανηγύρη.

¹ «Το Βήμα» 8-11-1987.

² Την επιστολή δημοσιευμένη, με τίτλο *Γνωρίζει ο κ. Πρωθυπουργός την ύπαρξη αυτής της επιστολής;*, βλ. «Φιλόλογος», 50, χειμ. 1987, σ. 257-258.

³ Βλ. «Φιλόλογος» 51, Άνοιξη 1988, σ. 1-2: *Ο εκπαιδευτικός κόσμος απαντά στον κ. Τρίτση*.

⁴ Γράφει: «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο του είχε προτείνει 21 πρόσωπα ως αρμόδια για την επιτροπή που επρόκειτο να καταρτίσει. Εκείνος τελικά περιόρισε τον αριθμό σε 16 αλλοιώνοντας έτσι το χαρακτήρα της επιτροπής κατά τις απόψεις του πάνω στο συζητούμενο θέμα. Από τα δεκαέξι αυτά μέλη τέσσερις πανεπιστημιακοί από τη Θεσσαλονίκη αποφάσισαν να μη μετάσχουν στις εργασίες της επιτροπής ανακοίνωσαν μάλιστα στον υπουργό ότι, ακριβώς επειδή συναισθάνονται τις ευθύνες τους, αδυνατούν να συμμετάσχουν, μια και η επιτροπή έχει βασικά προκαθορισμένο από τον υπουργό έργο: την επαναφορά του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο» - βλ. *Γλώσσα μας*, σ. 424.

⁵ Βλ. «Νέα Παιδεία» 46, Άνοιξη 1988, σ. 23-24, όπου για την ιδιότητα των μελών της Επιτροπής γράφει: «...συγκροτήθηκε από φιλόλογους όλων των βαθμίδων (ακαδημαϊκούς, καθηγητές πανεπιστημίων, συμβούλους, παιδαγωγούς και σχολικούς, ακόμη και καθηγητές μεσής εκπαίδευσης».

7. ΕΚΤΟΝΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ - ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Τα πράγματα στη συνέχεια κύλησαν ήρεμα, χωρίς ούτε ο υπουργός Παιδείας, ούτε οι εκπαιδευτικοί σύλλογοι να αναφέρονται στα θέματα, που τότε αναστάτωση και συζητήσεις είχαν προκαλέσει στον προηγούμενο χρόνο. Ήταν σαν να είχε λησμονηθεί το θέμα της επαναφοράς των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο. Αλλά και γενικότερη ησυχία υπήρχε στο Υπουργείο Παιδείας. Μόνο προς το τέλος του έτους ο υπουργός Παιδείας με απόφασή του συγκάλεσε ενημερωτικές συναντήσεις για τον Ιανουάριο 1988, ανά δύο ημέρες, των φιλολόγων σχολικών συμβούλων και των φιλολόγων της χώρας που δίδασκαν πειραματικά το βιβλίο της Α' λυκείου 'Εκφραση-Εκθεση'.

Μήνες αργότερα, το Μάρτιο του 1988, δόθηκε συνέντευξη από τον Α. Τρίτση στο Ασσοσιέιτεντ Πρες και έγινε γνωστό ότι ο Υπουργός επέμενε στις θέσεις του, καθώς μίλησε για την επαναφορά των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο «και ενδεχομένως με κάποια γλωσσικά παιχνίδια και στο δημοτικό»¹. Αλλά δε δόθηκε συνέχεια.

Είχε πια υποβάλει την παραίτησή του από το Υπουργείο Παιδείας ο Α. Τρίτσης, όταν ο Ε. Κριαράς, με παράκληση της «Νέας Παιδείας» έδωσε και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό ένα εκτενές άρθρο του με θέμα *Αρχαία ελληνική, νέα ελληνική και η διδασκαλία τους*².

Το δημοσίευμα παίρνει αφορμή από την τηλεοπτική συζήτηση της 14-9-1987, που είχε γίνει με τη συμμετοχή του τότε υπουργού Παιδείας Α. Τρίτση και έξι άλλων ειδικών, για το ζήτημα της επαναφοράς των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο. Στο άρθρο αυτό ο Κριαράς συνοπτικά αναφέρει τις απόψεις των συζητητών για εκείνο το θέμα, κάνει συστηματική αναδρομή στο παρελθόν για τις ιδέες που στην πρώτη εικοσαετία του αιώνα ήταν και πάλι επίκαιρες -για τη σχέση της αρχαίας ελληνικής με τη νέα ελληνική-, κάνει επίσης λόγο για ένα συμβιβασμό που έγινε ανάμεσα στην καθαρρεύουσα εκείνης της εποχής, αλλά ως ένα βαθμό και σήμερα. Τέλος αναφέρεται στην ειδική Επιτροπή που είχε συστήσει ο υπουργός Τρίτσης τον Οκτώβριο του 1987 και η οποία συνεχίζει να υπάρχει ακόμη.

Λίγους μήνες μετά την παραπάνω συνέντευξη υπέβαλε την παραίτησή του ο Αντώνης Τρίτσης³ και τον διαδέχτηκε στο Υπουργείο Παιδείας ο Από-

¹ Βλ. έγγραφο ΥΠΕΠΘ, Γ2/6193/22-12-1987, *Ενημερωτική συνάντηση καθηγητών κλάδου ΠΕ2*.

² Το Υπουργείο Παιδείας έκαμε και σχετική ανακοίνωση, με την οποία έκανε γνωστό ότι η ειδική Επιτροπή που είχε συσταθεί για την ελληνική γλώσσα, με πρόεδρο τον ακαδημαϊκό καθηγητή Π. Σακελλαριάδη, συνεχίζει το έργο της βλ. «Μακεδονία» 9-3-1988.

³ «Νέα Παιδεία» 47, καλοκαίρι 1988, 30-46 (αναδημ. Γλώσσα μας, σ. 409-426).

⁴ Βλ. Νέα Παιδεία 47, καλοκ. 1988, σ. 9, όπου και γενικά σχόλια για τον Α. Τρίτση και το

5. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

στολος Κακλαμάνης, ο προκάτοχος του στο Υπουργείο ως το 1986· σε μια περίοδο που η εκπαίδευση βρισκόταν σε μεγάλη αναστάτωση με απεργίες καθηγητών και καταλήψεις σχολείων από μαθητές.

Από τις πρώτες πράξεις του νέου Υπουργού ήταν η έκδοση Προεδρικού Διατάγματος¹, που αντικαθιστούσε προβλέψεις για τη συγκρότηση ειδικών Επιτροπών, όπως ήταν αυτή του προκατόχου του για την ελληνική γλώσσα, με άλλες για γνωμοδοτικά συμβούλια της εκπαίδευσης.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, τις σχετικά ήρεμες για το ζήτημα της επαναφοράς των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο, ο Ε. Κριαράς, για τα εκατόχρονα της δημοσίευσης του έργου του Ψυχάρη *Το ταξίδι μου, φέρνει στο φως ένα εκτενές δημοσίευμα με τον εύγλωττο τίτλο Ο Ψυχάρης, η αρχαία γλώσσα και η αρχαία γραμματεία*².

Είναι μια εργασία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και ιδιαίτερα χρήσιμη για την εποχή της δημοσίευσής της: πρώτο, γιατί δείχνει τη μεγάλη αρχαιομάθεια αλλά και τη μεγάλη σχέση αγάπης του Ψυχάρη με τον αρχαίο ελληνικό κόσμο και ειδικότερα με τη γλώσσα του· δεύτερο, γιατί αποκαλύπτει τα ανάλογα αισθήματα του Ε. Κριαρά για την ελληνική αρχαιότητα, αλλά και γιατί εξηγεί με σαφήνεια και τα κίνητρα που τον ώθησαν εξ αρχής να σταθεί πολύμιος στη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στο γυμνάσιο: ο φόβος του να μη διδαχτεί με επάρκεια η νέα ελληνική γλώσσα, αν στην κακή λειτουργία της εκπαίδευσής μας αθροίζοταν και η γλωσσική σύγχυση από τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής.

Μεταφέρονται στη συνέχεια κάποια σημεία -αυτολεξεί λόγια του Ψυχάρη ή σκέψεις του Κριαρά- χωρίς ιδιαίτερο σχολιασμό:

- Ο Ψ. χωρίς ενδιαφέρθηκε για τη μελέτη της ελληνικής γλώσσας, για την οποία χρειάζεται κατά τον Ψ. η «ιστορική βάση»³.

- Ψ.: «η αρχαία δε χάθηκε. Θα τη βρεις στο στόμα του λαού. Η αρχαία θα σε κάμει να καταλάβεις τη νέα και με τη νέα μπαίνεις στο νόημα της αρχαίας. Η γλώσσα μας η ρωμαϊκή είναι συνέχεια της ελληνικής»⁴.

- Ο Ψ. σε ποικίλες ευκαιρίες θα τονίσει την ανάγκη ο επιστήμονας μελετητής της ελληνικής γλώσσας να είναι ο γνώστης και των μεσαιωνικών και των αρχαίων ελληνικών⁵.

- Ο Ψ. είχε τον ουτοπιστικό οραματισμό να συγκροτηθεί ένα ενιαίο λεξικό της

διάδοχό του, σ. 19-12.

¹ Π.Δ. 240/1988 (ΦΕΚ Α' 104, 25-5-1988), *Γνωμοδοτικά συμβούλια πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ειδικής αγωγής*.

² Βλ. «Νεοελληνική Παιδεία» 14, 1989, σ. 8-23 (αναδημ. *Γλώσσα μας*, σ. 5-19).

³ *Γλώσσα μας*, σ. 7.

⁴ ό.π., σ. 9.

⁵ ό.π., σ. 10.

ελληνικής γλώσσας από την αρχαία εποχή ως σήμερα¹.

- Στο *Ταξίδι* του υπογραμμίζει τη σημασία που έχει να ξέρομε την αρχαία, αν «θέλωμε να καταλάβουμε την αξία της δημοτικής»².

- [Αναφορές του Ψ. στους μεγάλους συγγραφείς της αρχαιότητας: μέγας ο θαυμασμός του].

- Συμπέρασμα: «Ο Ψ. (αλλά και γενικότερα ο δημοτικισμός) άδικα κατηγορείται ότι αρνείται το παρελθόν, ότι υποτιμά την παράδοση και ότι δημιουργεί με αφετηρία μόνο τη σύγχρονη ζωή του Έθνους: ούτε την αρχαία γλώσσα και τη γραμματεία αρνείται, ούτε το λεξιλογικό της πλούτο περιφρονεί, στις περιπτώσεις που είναι απαραίτητο να χρησιμοποιηθεί»³.

- Την ίδια άποψη είχε και ο Τριανταφυλλίδης γράφοντας: «Η αρχαία γλώσσα παραμένει και για το δημοτικισμό πηγή ανεξάντλητου πλουτισμού της εθνικής γλώσσας, φτάνει αυτό να γίνεται όταν υπάρχει ανάγκη πραγματική και χωρίς την προκαταρκτική υποτίμηση της ζωντανής γλώσσας»⁵.

Το θέμα, λοιπόν, της επαναφοράς των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο φαινόταν ότι είχε χάσει το επίσημο ενδιαφέρον του, μολοντί κάποια δημοσιεύματα στον τύπο το συντηρούσαν: ώσπου ο νέος υπουργός Παιδείας Γιώργος Α. Παπανδρέου έκανε σχετικές δηλώσεις, και το αναζωπύρωσε⁶.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές ο Ε. Κριαράς δημοσίευσε το άρθρο του *Και πάλι τα αρχαία ελληνικά*, όπου έκανε συνοπτική αναδρομή στα πρότερα και επανέλαβε τις παλαιότερες απόψεις του, με κάποια τώρα διαλλακτικότητα⁷. Γράφει συγκεκριμένα: «... οι σοβαρότεροι από εκείνους που θεωρητικά υποστηρίζουν την ανάγκη της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο θέτουν ως προϋπόθεση το να έχει προηγουμένως αποτελεσματικά ανασυγκροτηθεί η γλωσσική διδασκαλία στο δημοτικό σχολείο (φυσικά και στο γυμνάσιο), για να μπορεί ο μαθητής του γυμνασίου να παρακολουθεί παράλληλα μαθήματα και για τη νέα και για την αρχαία γλώσσα, χωρίς να παραμονεύει ο κίνδυνος να οδηγηθεί σε γλωσσική Βαβέλ -ιδίως μάλιστα όταν τα όρια που χωρίζουν την αρχαία από τη νέα γλώσσα δεν μπορεί κανείς πάντα εύκολα να τα διακρίνει»⁸.

¹ ό.π., σ. 10.

² ό.π., σ. 11.

³ ό.π., σ. 12-17.

⁴ ό.π., σ. 17.

⁵ ό.π., σ. 18.

⁶ Το περιοδικό «Φιλολόγος», με αφορμή την ανακίνηση του θέματος, δηλώνει ότι εμμένει στις παλιές του θέσεις που «εκφράζουν τη σταθερή του πίστη» για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας. Στη συνέχεια αναδημοσιεύει σχετικά κείμενα παλαιότερων τευχών του, αντίθετα με την επαναφορά στο γυμνάσιο των αρχαίων ελληνικών: βλ. τεύχος 54, χειμ. 1988, σ. 241-248.

⁷ Βλ. «Το Βήμα» 5-2-1989 (αναδημ. *Γλώσσα μας*, σ. 427-429).

⁸ Βλ. ό.π., σ. 428.

Και καταλήγει: «Λοιπόν ανάγκη είναι να υπάρξουν πρώτα οι προϋποθέσεις που απαιτούνται και μόνον κατόπιν να αντιμετωπίσουμε το ζήτημα της αρχαίας γλώσσας στο γυμνάσιο. Γιατί ξέρομε πόσο δύσκολα είναι τα πράγματα στην εκπαί/δευση και ότι μακρό χρονικό διάστημα χρειάζεται και η στοιχειωδέστερη ακόμη μεταρρύθμιση για να αποδώσει καρπούς»¹.

Μέσα στο νέο κλίμα οξύτητας, που άρχισε να διαμορφώνεται για το θέμα, δημοσιεύτηκαν στον τύπο σχόλια για μια διάλεξη στο Βόλο του γνωστού Έλληνα διανοούμενου στή Γαλλία Κορνήλιου Καστοριάδη².

Εκεί, λοιπόν, κατηγορήσε τον Ε. Κριαρά για ακραίες απόψεις: ότι τάχα υποστηρίζει «ότι δεν υπάρχει συνέχεια της ελληνικής γλώσσας» και «ότι δεν μπορεί να διδαχτεί κατά ενιαίο τρόπο η αρχαία και η νέα ελληνική». Μίλησε μάλιστα απαξιωτικά για τον Κριαρά, με προσβλητικές αναφορές και ανήκουστους χαρακτηρισμούς για το πρόσωπό του.

Ως απάντηση ο Ε. Κριαράς, σε μικρό άρθρο του με τον τίτλο «*Κατηγόρω*» *Καστοριάδη*³, αφού μεταφέρει σε αυτό στοιχεία της διάλεξης που τον αφορούν, εκφράζει την απαξίωσή του για τον ομιλητή που συμπεριφέρθηκε αντίθετα με την ιδιότητά του ως φιλοσόφου.

Λίγο αργότερα ο υπουργός Παιδείας Γιώργος Παπανδρέου σε συνέντευξή του επανέλαβε την πρόθεσή του να επαναφέρει τα αρχαία ελληνικά στο γυμνάσιο, ίσως και στο δημοτικό, αν η Επιτροπή που συγκρότησε του το πρότεινε. Πάντως η παλιά Επιτροπή Τρίτση είχε καταλήξει θετικά για τα αρχαία ελληνικά⁴.

5. ΤΕΛΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Οι πολιτικές όμως εξελίξεις ήταν ραγδαίες και ανατρεπτικές για το όλο κλίμα. Με συμφωνία κομμάτων ανέλαβε το 1989 Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας με πρωθυπουργό τον Ξενοφώντα Ζολώτα και υπουργό Παιδείας το Βασίλη Κοντογιαννόπουλο, για να τον διαδεχθεί ως πρωθυπουργός ο Τζανής Τζανετάκης, με υπουργό Παιδείας πάλι το Βασ. Κοντογιαννόπουλο. Ωσπου προκηρύχθηκαν νέες εκλογές, κέρδισε η Νέα Δημοκρατία και ανέλαβε την πρωθυπουργία ο Κ. Μητσοτάκης, με υπουργό Παιδείας το Γεώργιο Σουφλιά.

¹ ό.π., σ. 428-429.

² Βλ. «Ελευθεροτυπία» 19-2-1989.

³ Βλ. «Ελευθεροτυπία» 22-2-1989 (αναδημ. *Γλώσσα μας*, σ. 453-454). *Ψήφισμα διαμαρτυρίας της ΣΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης*, για το ύψος και το υβρεολόγιο της διάλεξης στο Βόλο του Καστοριάδη, κυρίως όμως για τις απόψεις του υπέρ της επαναφοράς των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο. βλ. «Φιλολόγος» 56, καλοκαίρι 1989, σ. 82-83.

⁴ Βλ. «Μακεδονία» 17-3-1987.

Μέσα σε αυτή την πολιτική κατάσταση, ο Ε. Κριαράς καταλαβαίνει τον Οκτώβριο του 1990 ότι έχει πια ισχυροποιηθεί η θέση όσων ήταν θιασώτες της επανόδου των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο. Με αφορμή δύο δημοσιεύματα στον ημερήσιο τύπο για το θέμα αυτό, γράφει ένα δικό του άρθρο¹, για να υποστηρίξει την άποψη του και με άλλα επιχειρήματα.

Απαντώντας στο πρώτο δημοσίευμα, του πανεπιστημιακού Νάσου Βαγενά², συμφωνεί με την άποψη του ότι, από δύο καλούς αποφοίτους λυκείου, εκείνος που διδάχτηκε αρχαία ελληνικά στο γυμνάσιο χειρίζεται καλύτερα την ελληνική γλώσσα από εκείνον που δεν τα διδάχτηκε. Αλλά το πρόβλημα, συμπληρώνει ο Κριαράς, είναι για τους πολλούς μαθητές του δημοτικού και του γυμνασίου, που δε διδάσκονται με επάρκεια τη νεοελληνική γλώσσα³. Απαντάει όμως και σε ένα δεύτερο άρθρο, εκείνο του Γ. Μπαμπινιώτη⁴, που ήδη ήταν πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ειδικά σε ένα σημείο του προόδρου: «Χωρίς να εξοβελιστούν οι μεταφράσεις αρχαίων κειμένων, θα υπάρχει επαφή και με το αρχαίο κείμενο με διαφορετικό ωστόσο τρόπο, μέθοδο και βιβλίο»⁵.

Ο Κριαράς λοιπόν θίγει το θέμα της επαναφοράς των αρχαίων, με τρόπο όμως πολύ διαφορετικό για την αξία που αποδίδει ο ίδιος στα αρχαία ελληνικά, αλλά και για τους λόγους της αντίθεσής του να διδάσκονται αυτά στο γυμνάσιο. Διατυπώνει μια ασυνήθιστη για τις θέσεις του άποψη για τα αρχαία ελληνικά στο γυμνάσιο: Γιατί να μη διδάσκονταν και από το δημοτικό ακόμη, «αν υπήρχαν οι κατάλληλοι όροι, οι απαραίτητες συνθήκες να διδάχτη με αγαθά αποτελέσματα το μάθημα»⁶. Και απαντάει απαισιόδοξα για τις προϋποθέσεις: α) Είναι αποθαρρυντικά τα αποτελέσματα της διδασκαλίας της νεοελληνικής γλώσσας στο δημοτικό, κυρίως όμως στο γυμνάσιο, ώστε να δεχτούν την πρόσθετη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών⁷. β) Είναι θλιβερή η κατάσταση στο γυμνάσιο, γιατί οι φιλόλογοι είναι ποικίλων ειδικοτήτων⁸. Γι' αυτό και θέτει το ερώτημα, που είναι και τίτλος του άρθρου του: «Ποιοι θα διδάξουν τα αρχαία;».

Έτσι όμως τίθεται το θέμα και του υποβαθμισμένου πανεπιστημίου, ειδι-

¹ Ποιοι θα διδάξουν τα αρχαία, «Τα Νέα» 13-10-1990 (αναδημ. *Γλώσσα μας*, σ. 430-433).

² Βλ. «Τα Νέα» 6-10-1990.

³ *Γλώσσα μας*, ό.π., σ. 430.

⁴ «Η Καθημερινή» 7-10-1990. Είναι η συνέντευξη του Μπαμπινιώτη προς τη δημοσιογράφο Αφροδίτη Κουρεμένου, όπου λέει για την επαναφορά των αρχαίων ελληνικών: «Η προσέγγιση της ενιαίας και αδιαίρετης ελληνικής γλώσσας στη διαχρονική εξέλιξη της είναι ο σκοπός των αλλαγών στις οποίες θα προβεί το Υπουργείο Παιδείας βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα».

⁵ ό.π., σ. 433.

⁶ ό.π., σ. 430.

⁷ ό.π., σ. 430-431.

⁸ ό.π., σ. 431-432.

κότερα της φιλοσοφικής σχολής, όχι μόνο ως προς την παροχή γλωσσικής παιδείας αλλά και προς την προετοιμασία των πτυχιούχων για τη διδασκαλία των ποικίλων μαθημάτων της μέσης εκπαίδευσης¹.

Δυο χρόνια αργότερα ο Υπουργός Παιδείας έχει μιλήσει για «διδασκαλία κειμένων των παλαιότερων μορφών της γλώσσας στη διαχρονική της εξέλιξη», ενώ από το νέο σχολικό έτος 1992-93 θα γίνει πειραματική εφαρμογή της διδασκαλίας σε 150 επιλεγμένα γυμνάσια της χώρας.

Ο Ε. Κριαράς λοιπόν αποκτά πιο σαφή γνώση για το πού πάει το ζήτημα των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο. Έτσι δημοσιεύει σε εφημερίδα ένα αρνητικό άρθρο του², όπου επανέρχεται σε τρία κυρίως σημεία: α) Το επίπεδο των μαθητών του γυμνασίου στη μητρική τους γλώσσα είναι χαμηλό, για να κατανοήσουν την ύλη του νέου μαθήματος, β) Υπάρχουν αδυναμίες: έλλειψη προγραμματισμού, μεθόδου, βιβλίων, αλλά και κατάλληλου διδακτικού προσωπικού, γ) Αντί για τα αρχαία, να βελτιωθεί η διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας και να περιλάβει στο σώμα της την προσέγγιση και αρχαιότερων στοιχείων.

Οι εξελίξεις όμως στο θέμα παγιώνονται. Εφαρμόζεται η πειραματική διδασκαλία για το μάθημα της Ελληνικής Γλώσσας (μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα), όπως λέγεται, και από το επόμενο σχολικό έτος φαίνεται ότι θα αρχίσει η κανονική του διδασκαλία³.

¹ Ο γράφων, ως σχολικός σύμβουλος φιλόλογων, έκανε σχετική έρευνα για τους φιλόλογους του νομού Καβάλας και κατέληξε σε πολύ οδυνηρά συμπεράσματα. Από τις Φιλοσοφικές Σχολές της εποχής αποφοιτούσαν έντεκα ειδικεύσεις φιλόλογων, που διορίζονταν και εργάζονταν αδιακρίτως μαθημάτων ως φιλόλογοι, στο γυμνάσιο ή το λύκειο -όπως και σήμερα. Το άπιστευτο ήταν ότι υπήρχαν πτυχιούχοι, που δεν είχαν ακούσει στο πανεπιστήμιο, ούτε ώρα, αρχαία ελληνικά ή λατινικά, ιστορία ή αρχαιολογία, λογοτεχνία ή τέχνη, παιδαγωγικά ή ψυχολογία κλπ., γιατί κάθε σχολή, κάθε τμήμα και κάθε τομέας, περιοριζόταν να καλύψει μόνο της ανάγκες των φοιτητών της επιστημονικής του αρμοδιότητας: βλ. Παναγ. Χρ. Ζιάγια, *Προεκτάσεις μιας έρευνας για φιλόλογους*, «Νέα Παιδεία» 59 και 60 1991, σ. 72-92 και 118-145, αντίστοιχα.

² *Επικίνδυνες πρωτοβουλίες για τα αρχαία*, «Τα Νέα» 16-9-1992 (αναδημ. *Γλώσσα μας*, σ. 517-520).

³ Πραγματικά πριν από την έναρξη του νέου έτους εκδίδεται το σχολικό βιβλίο για την Α' τάξη, καθώς και το αντίστοιχο βιβλίο του καθηγητή, για το μάθημα «Η Ελληνική γλώσσα μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα». Στο βιβλίο του καθηγητή υπάρχουν δύο εισαγωγικά κείμενα του προέδρου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Γ. Μπαμπινιώτη. Το πρώτο, που φέρει τον τίτλο *Η ταυτότητα της ελληνικής γλώσσας*, πρωτοδημοσιεύτηκε στο «Βήμα» (17-2-1991), αναδημοσιεύτηκε πάλι στο «Βήμα» (30-8-1992) και πέρασε ως πρόλογος του νέου βιβλίου, *Η Ελληνική γλώσσα μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα* (Βιβλίο του καθηγητή, Α' τάξη Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1993, σ. 9-13). Το δεύτερο (σ. 14-27), με τίτλο *Διαχρονική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*, αποτέλεσε ανακοίνωση του συντάκτη του σε Συνέδριο στη Λεμεσό της Κύπρου (28-30 Μαΐου 1991) με θέμα, *Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού*.

Ο Ε. Κριαράς, με αφορμή μια τηλεοπτική συζήτηση ανάμεσα στους καθηγητές Δ. Μαρωνίτη και Γ. Μπαμπινιώτη¹, δημοσιεύει σε εφημερίδα άρθρο του², που είναι και το τελευταίο για το θέμα των αρχαίων ελληνικών στο γυμνάσιο³.

Επαναλαμβάνει κάποιες παλαιότερες απόψεις του και τονίζει, για άλλη μια φορά, ότι η διδασκαλία των αρχαίων θα προκαλέσει σύγχυση στους μαθητές του γυμνασίου, καθώς παράλληλα με την Ελληνική Γλώσσα θα διδάσκεται και η Νεοελληνική Γλώσσα⁴.

¹ «Το Βήμα» 18-4-1993. Ο Δ. Μαρωνίτης, καθηγητής κλασικής φιλολογίας, αντίθετος στην εισαγωγή των αρχαίων στο γυμνάσιο. - Ο Γ. Μπαμπινιώτης, καθηγητής γλωσσολογίας και πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, παλαιός θιασώτης της επαναφοράς των αρχαίων στο γυμνάσιο.

² *Μια επικίνδυνη πρωτοβουλία (... όπου τα "αρχαία" μάς οδηγούν στη σύγχυση*, «Το Βήμα» 2-5-1993 (αναδημ. *Θητεία*, σ. 261-264).

³ Από εδώ και πέρα, μόνο όταν του ζητηθεί διατυπώνει με συντομία τη γνώμη του για τα αρχαία ελληνικά. Αυτό, στην περίοδο 1993-2006, έγινε σε 12 από τις πολλές συνεντεύξεις που του ζητήθηκαν. Για όλες γενικά τις συνεντεύξεις Κριαρά βλ. το λήμμα *Συνεντεύξεις Ε. Κριαρά* στο Α' Ευρετήριο.

⁴ Όπως ορίστηκε το πρόγραμμα για το μάθημα της Αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας στο γυμνάσιο και ισχύει από το σχολικό έτος 1993-94 ως το σχολικό έτος 2006-2007, η διδασκαλία του μαθήματος, με 4 ώρες την εβδομάδα, κατανέμεται: 2 ώρες για μεταφρασμένα αρχαία ελληνικά κείμενα και 2 ώρες για το μάθημα «Η Ελληνική Γλώσσα μέσα από αρχαία, βυζαντινά και λόγια κείμενα» για καθένα από τις τρεις τάξεις του γυμνασίου. Από το σχολικό έτος 2006-07 διδάσκεται το βιβλίο *Αρχαία Ελληνική Γλώσσα* στην Α' τάξη, συνεχίζεται στο επόμενο έτος στη Β', για να ολοκληρωθεί το 2008-09 στη Γ' τάξη.